

Johanna Lääkkö
MITÄ ON LAPSEN ETU –
SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN
NÄKEMYKSIÄ LAPSEN EDUSTA
TOIMINTAA OHJAAVANA
PERIAATTEENA
Pro gradu -tutkielma
Sosiaalityö
2015

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Mitä on lapsen etu – Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen edusta toimintaa ohjaavana periaatteena

Tekijä: Johanna Lääkkö

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö, sosiaalioikeuden suuntautumisvaihtoehto

Työn laji: Pro gradu –työ X Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 70

Vuosi: kevät 2015

Tiivistelmä:

Tutkimus selvittää sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen edun sisällöstä heidän käytännön toimintaansa ohjaavana periaatteena sekä keinoista edistää lapsen edun toteutumista. Tutkimuskysymyksiä ovat, mitä lapsen etu tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden mielestä sekä miten sosiaalityöntekijät käytännössä edistävät lapsen etua työtehtävissään.

Lapsen etu jaettiin tutkimuksessa hyvinvoinnin, osallisuuden, turvallisuuden ja tulevaisuuden käsitteiksi, jotka johdettiin Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksesta ja lapsen etua koskevasta kirjallisuudesta. Tutkimukseen haastateltiin laissa riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394) tarkoitettua sovittelun käräjätuomarisovittelijan asiantuntija-avustajina toimivia sosiaalityöntekijöitä sekä laissa lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikköksen selvittämisen järjestämisestä (19.12.2008/1009) tarkoitettujen lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöitä. Aineisto analysoitiin sisällönanalyysilla.

Aineistosta ilmeni teoriasta johdettujen käsitteiden vaikutus lapsen etuun. Myös vanhemmuus ja ihmis-suhteet nähtiin osana lapsen etua. Sosiaalityöntekijöiden vastaukset olivat pääsääntöisesti yhteneväisiä teorian kanssa. Vastauksissa ei kuitenkaan mainittu ihmisoikeuksia kertaakaan. Lapsen edunvalvojan merkitystä lapsen osallisuuteen tai etuun ei mainittu vastauksissa. Merkittävimpinä lapsen edun ja tulevaisuuden edistämisen työkaluina nähtiin sosiaalityöntekijöiden oma asiantuntijuus ja moniammatillisuus.

Sosiaalityöntekijät eivät aina koe käytännön työtehtäviensä lapsen etuun vaikuttavina. Sosiaalityöntekijöiden pitäisi reflektoida toimintaansa myös osana moniammatillista ryhmää lapsen edun kautta. Lapsen tilanne pitäisi nähdä kokonaisvaltaisesti myös oman työnsä ulkopuolelta. Lapsen etua voi edistää tapaamatta lasta. Lapsen etu pitäisi nähdä lapsen edun mukaisena toimintana silloin, kun sen halutaan ohjaavan toimintaa. Lapsen oikeuksien sopimuksen merkitystä päätöksentekoa ohjaavana asiakirjana pitäisi korostaa sosiaalityössä ja opinnoissa. Lapsen edun osakäsitteet vaikuttavat toinen toisiinsa. Arviointi ja tulevaisuuteen suuntautuva ajattelutapa ovat tärkeitä, koska ne tekevät lapsen edun mukaisen toiminnan näkyväksi nykyhetkessä. Lapsen tulevaisuutta ja viranomaistoiminnan vaikutusten arviointia tulisi pohtia enemmän ja järjestelmällisemmin. Lapsen etu tulevaisuudessa on tärkeää määritellä, koska lapsen kannalta parhaaseen lopputulokseen vaikutetaan parhaiten juuri nyt.

Avainsanat: hyvinvointi, lapsen etu, osallisuus, sosiaalityöntekijät, turvallisuus, yleissopimus lapsen oikeuksista

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi X

University of Lapland, Faculty of Social Sciences

Topic: What is the best interest of a child – Social Workers' Views on Child's Best Interest as the Leading Principle of Social Work

Author: Johanna Lääkkö

Subject: Social Work

Type of work: Master's thesis

Number of pages: 70

Year: 2015

Abstract:

This study determines social workers views on child's best interest as the leading principle of their work and social workers ways to promote it. Study finds out what do social workers understand by child's best interest and how do they promote it.

In this study child's best interest is seen as child's well-being, participation, protection and future. Concepts were derived from the Convention of the Rights of the Child and from literature. Social workers working in District Court as expert assistants and in university hospitals' forensic psychiatry units were interviewed for the study. The interviews were analyzed by content.

Study showed that child's well-being, participation, protection and future have impact on child best interest. Parenting and relationships were also seen as part of child's best interest. Social workers' views and theory about child's best interest were generally consistent. However human rights weren't mentioned at the interviews. Neither was child's trustee's impact on child's participation mentioned. Social workers' expertise and multiprofessional teamwork were seen as two of the most significant tool in promoting child's best interest and child's future.

Social workers do not always see their work effecting child's best interest. Social workers should reflect their actions also as part of the multiprofessional team. Social workers should see child's situation comprehensively also outside their own work. Child's best interest can be promoted without seeing the child. Child's best interest should be seen as operating in the best interest of the child when talking about it as a leading principle of work. The importance of the Convention of the Rights of the Child should be emphasized in social work and social work studies as a guiding document in decision making. Child's well-being, participation, protection and future all affect one another. Assessment of work and future orientated way of thinking are important because they make operating in the best interest of the child visible in the present moment. Child's future and assessment on authorities' impacts on it should be reflected more often and more systematically as well. It's important to define child's best interest in the future because the best outcome for the child is affected right now.

Key words: well-being, child's best interest, participation, social workers, protection, Convention of the Rights of the Child

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Lähtökohdat ja menetelmät.....	3
2.1	Tutkimuskysymykset.....	3
2.2	Lapsen etu oikeusperiaatteena	4
2.3	Lapsen edun käsitteellistäminen	11
2.4	Aineiston keruu ja analyysi.....	15
2.5	Tutkimusetiikka ja tutkimuksen luotettavuus.....	20
3	Lapsen edun käsitteet ja oikeudellinen sääntely	23
3.1	Hyvinvointi.....	23
3.2	Osallisuus.....	27
3.3	Turvallisuus.....	34
3.4	Tulevaisuus	37
4	Lapsen etu sosiaalityöntekijän määrittelemänä	40
4.1	Mitä on lapsen etu?	40
4.2	Lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi	43
4.3	Lapsen osallisuuden mahdollistaminen	44
4.4	Turvallisuus osana lapsen etua.....	46
4.5	Lapsen tulevaisuuden huomiointi	49
5	Tutkimustulokset suhteessa teoriaan.....	52
6	Pohdinta	62
	Lähteet	67

1 Johdanto

Tunkelon (1922) mukaan lapsen luonnollisena suojelijana ja huoltajana toimivat lapsen omat vanhemmat. Yhteiselämän kodissa nähtiin edistävän lapsen varttumista ja valmistumista omintakeisesti elämään ja tulemaan toimeen. Yhteiskunta helpotti kodin tehtävää tarjoamalla koulutoimintaa lapsille. Jos lapselta puuttui luonnollinen hoito ja kehitysmahdollisuus, yhteiskunnan täytyi sekä lapsen oikeuden valvomiseksi että oman rauhallisen kehityksensä turvaamiseksi ryhtyä toimenpiteisiin lapsen kehittymiseksi yhteiskunnalle hyödylliseksi jäseneksi. (Tunkelo 1922, 237.)

Lapsen etu tuli Suomessa pääasialliseksi kriteeriksi lapsen huollon määräämisessä vuoden 1929 avioliittolain säätämisen yhteydessä. Se oli lapsen edun suomalaisen tulkinnan käännekohta. Avioliittolain säätämisen aikaan ihanteellisena tulkintana lapsen edulle pidettiin äidin hoivaa. (Kurki-Suonio 1999, 368;390.)

Ihmisten maailmankuva ja perhekäsitykset muuttuivat ajan kuluessa niin, että lapsuudelle ja lapselle alettiin antaa arvoa. Myös lainsäätäjät alkoivat korostaa lapsen edun vaatimista. Muutos alkoi näkyä yksityisoikeudellisessa perhelainsäädännössä 1940-luvun lopulla. Avioeroa harkitseville annettiin oikeus sopia lapsen tulevasta kasvatuksesta, hoidosta, huollosta ja asuinpaikasta sillä edellytyksellä, ettei oikeuden vahvistama sopimus ollut vastoin lapsen etua. Sen jälkeen lainsäädännössä alettiin edellyttää lapsen edun toteuttamista, mikä laajennettiin koskemaan yksityisoikeudellisten suhteiden lisäksi julkisoikeudellista sääntelyä. (Mahkonen 2003, 44.)

Lapsen etu sai lopullisen ihmisoikeustasoisensa suomalaisessa lainsäädännössä vuonna 1991, kun Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista ratifioitiin (Pajulammi 2014, 183). Sopimuksen 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien lapsia koskevissa toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Lapsen etu on myös suomalaisen lapsioikeuden johtava periaate (esim. Aer 2012, 24; Ikonen 2013, 370). Lapsen asemasta ja oikeuksista säädetään myös esimerkiksi Suomen perustuslaissa (11.6.1999/731), lastensuojelulaissa (13.4.2007/417), rikoslaissa (19.12.1889/39), sosiaalihuoltolaissa (30.12.2014/1301), laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812), laissa lapsen huollosta ja tapaamisoi-keudesta (8.4.1983/361) sekä esitutkintalaissa (22.7.2011/805).

Laki ei voi ottaa kantaa yksittäiseen lapsen etuun, koska se pyrkii määrittelemään lap- sen etua yleispätevästi (Mahkonen 2007, 106). Myöskään koko oikeusjärjestyksen kat- tavaa lapsen edun käsitettä ei ole. Siksi olisi tärkeää täsmentää lapsen edusta puhutta- essa, mitä sillä tarkoitetaan. Vedottaessa lapsen etuun arvokäsitteenä on perusteltava, mitä kriteereitä lapsen etua arvioitaessa käytetään. Kriteerien perusteella voi ratkaista, onko lapsen etua koskeva arvostelma hyväksyttävä. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöillä on tällainen perusteluvollisuus. (Aer 2012, 24–25.)

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa lapsen edulla on huomattavasti laajempi sisältö kuin suomalaisessa perheoikeudessa ja lastensuojelussa. Suomessa ei ole Pajulammen (2014, 319–321) mukaan tehty yhtään selvitystä, jossa olisi tarkasteltu, miten lainsää- däntö toteuttaa lapsen oikeuksien sopimusta. Viranomaistoiminnan asianmukaisuutta- kin on tästä näkökulmasta selvitetty varsin niukasti (Pajulampi 2014, 319–321). Myös- kään lapsen edun määritelmää käytännön viranomaistyössä ei ole tutkittu.

Lapsen etu sosiaalihuoltoa koskevan lainsäädännön keskeisenä periaatteena ohjaa sosiaalityöntekijöiden toimintaa. Sosiaalityöntekijöiden pitäisi pystyä määrittelemään toimintaansa ohjaava käsite. Lapsen edulla perustellaan usein käytännön viranomais- toimintaa. Lapsen edun käsite jää kuitenkin usein avaamatta käytännön viranomais- toiminnassa, koska silloin ei tarvitse tehdä kirjallista päätöstä perusteluineen. Tämä tutkimus pyrkii selvittämään sosiaalityöntekijöiden näkemyksen lapsen edun sisällöstä heidän käytännön toimintaansa ohjaavana käsitteenä.

2 Lähtökohdat ja menetelmät

2.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen kohteena olevia ilmiöitä tulisi lähestyä aina tavalla, joka sopii parhaiten kyseisten ilmiöiden jäsentämiseen ja ymmärtämiseen. Tutkittaessa ilmiötä tulisi kyetä hahmottamaan, miten käytettävät menetelmät, aineistot ja teoriat auttavat selvittämään tutkimuksen kohteeksi hahmottuvia ongelmia. Tutkimuskysymykset muotoillaan näistä lähtökohdista. (Räsänen ym. 2005, 10.)

Aiemmissa tutkimuksissa on tutkittu lapsen etua siitä näkökulmasta, miten prosessin lopullisessa ratkaisussa, esimerkiksi hallintopäätöksessä, on huomioitu lapsen etu ja miten lapsen etua on näissä ratkaisuissa perusteltu (esim. Kotkavuori 2013; de Godzinsky 2014). Tutkimusten mukaan lapsen edun perustelemiseksi on keskitytty pohtimaan vanhemmuuden ongelmia, lapsen kasvuolosuhteita sekä lapsen terveyden ja kehityksen vaarantumiseen vaikuttavia tekijöitä. Lapsen edun määrittämistä on tutkittu myös osana sosiaalityöntekijän konkreettista arviointityötä lastensuojelun huostaanottoprosessissa (Nyyssönen 2013).

Tässä tutkimuksessa keskitytään lapsen etuun ja sen sisältöön sosiaalityöntekijöiden toimintaa ohjaavana periaatteena. Tutkimuksen tavoitteena on saada selville sosiaalityöntekijöiden näkemys lapsen edun sisällöstä heidän käytännön toimintaansa ohjaavana käsitteenä. Tutkimus pyrkii myös selvittämään, miten sosiaalityöntekijät käytännössä edistävät lapsen edun toteutumista omassa toiminnassaan. Tutkimuskysymyksiä ovat, mitä lapsen etu tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden mielestä sekä miten sosiaalityöntekijät käytännössä edistävät lapsen etua työtehtävissään.

2.2 Lapsen etu oikeusperiaatteena

Moderni lainoppi tulkitsee ja systematisoi voimassa olevan oikeuden sääntöjä ja perustelee esitetyn tulkintoja vallitsevasta oikeuslähteopista ja tulkintateoriasta johdettujen perusteiden avulla. Oikeudellinen tulkinta tarkoittaa merkityssisällön antamista kirjallisissa muodoissa annettujen oikeuslähteiden kielellisille ilmaisuille. Lainsäädännön tulkitsemiseksi se tulee asettaa toisten oikeussääntöjen muodostamaan yhteyteen eli säännöksen tulkintakontekstiin. Tulkintakontekstin hahmottamista voidaan kutsua myös oikeussääntöjen systematisoinniksi. Systematisointiin tarvitaan tietoa voimassa olevan oikeuden sisäisestä systematiikasta eli oikeussääntöjen keskinäissuhteista. (Siltala 2001, 22–23.)

Kuva oikeudesta muodostuu hyvin erilaiseksi välittyessään yhteiskuntatieteen käsitteistön, teorianmuodostuksen ja metodiopin kautta verrattuna perinteisen lakitekstin merkityksiä tulkitsevan ja systematisoivan lainopin kautta. Lainopin tulkitseva intressi eli pyrkimys selvittää voimassa olevan oikeuden kanta määrättyyn kysymykseen, väistyy yhteiskuntatieteellisen analyysin tieltä. Oikeussääntöjen oikean ja perustellun tulkinnan sijaan voidaan esittää kysymys esimerkiksi oikeuden yhteiskunnallisesta vaikutavuudesta. Lainopin näkökulma on normatiivinen, oikeussääntöjä tulkitseva ja systematisoiva tiedonintressi ja oikeuden yhteiskuntatieteellisen analyysin näkökulma on puolestaan todellisuuden mallintaminen erilaisten yhteiskunnallisten muuttujien ja selityspenusteiden avulla. Näkökulmien välille voi muodostua ongelmia tutkimuskohteen määrittelyn vuoksi. (Siltala 2001, 73–74.)

Lapsen edun käsitteen määrittelemisessä tarvitaan sekä lainopin että yhteiskuntatieteen näkökulmia. Käsite on ennen kaikkea oikeusperiaate, minkä vuoksi lainsäädännön ja ihmisoikeussopimusten tuntemus on tärkeää niin sosiaalityöntekijöille kuin muillekin viranomaisille, jotka pyrkivät toimimaan lapsen edun mukaisesti. Käsitteen laajuuden ja väljyyden vuoksi on mahdotonta pohjata määrittely ainoastaan lainsäädäntöön. Eri-

tyisesti sosiaalityöntekijöiden työssä sosiaali- ja yhteiskuntatieteen asiantuntemus on välttämätön työkalu lapsen edun määrittämiseksi.

Oikeusnormit voidaan jakaa oikeussääntöihin ja oikeusperiaatteisiin. Oikeussääntöjä on noudatettava kaikissa niiden soveltamisalaan kuuluvissa tilanteissa. Oikeusperiaate taas saattaa väistyä ratkaisua toiseen suuntaan ohjaavan painavamman periaatteen tieltä. Kahdesta keskenään ristiriitaisesta oikeusperiaatteesta vain toinen voi olla pätevä oikeusnormina. Ristiriita ratkaistaan oikeusperiaatteiden painoarvoa punnitsemalla ilman, että kumpikaan niistä menettäisi pätevyyttään. Ratkaisussa joudutaan arvioimaan eri periaatteiden painavuutta. Perustuslaissa vahvistetuille periaatteille on yleensä annettava suurempi paino kuin periaatteille, jotka on kirjattu alemman asteisiin säännöksiin. (Tuori 2008, 151–152.) Jotta periaate olisi voimassaoleva oikeusperiaate, on sen oltava sekä hyväksyttävä että nauttia institutionaalista tukea. Hyväksyttävyyssuhteiden mukaan periaatteen taustalla on oltava arvo tai tavoite, joka on tiettyssä yhteisössä hyväksytty. Näin ollen oikeusperiaatteilla tulee olla yhteys perus- ja ihmisoikeuksien taustalla oleviin arvoihin. Periaate on institutionaalistunut, kun se ilmenee lainsäädännössä, lain esitöissä, oikeuskäytännössä tai vakiintuneissa sosiaalisissa käytännöissä. (Pajulammi 2014, 277–278.)

Lapsen edun periaate on vahvistettu Suomen lainsäädännössä, myös perustuslaissa ja sitä on käsitelty lain esitöissä, oikeuskäytännössä sekä sosiaalisissa käytännöissä. Lapsen etu on vahvasti sidoksissa perus- ja ihmisoikeuksiin. Lapsen etu voidaan siis nähdä painoarvoltaan erittäin painavana periaatteena. Lapsen etu on paitsi vahvasti sidoksissa perus- ja ihmisoikeuksiin, on se myös nimenomaisesti mainittu ihmisoikeussopimuksessa. Lapsen oikeuksien sopimuksessa lisäksi veloitetaan huomiomaan lapsia koskevissa toimitissa ensisijaisesti lapsen etu (LOS 3 artikla).

Laakson (1990, 251) mukaan oikeusperiaatteita tarkastellessa pitää kiinnittää huomiota periaatteiden voimassaoloon eli pätevyteen, ratkaisufunktioon ja sisältöön. Normin oikeudellisen pätevyyden voi jakaa empiiriseksi, muodolliseksi ja sisällölliseksi pätevydeksi. Toisin sanoen normin tulee olla tehokas, sen tulee noudattaa oikeudellisesti säänneltyä asettamismenettelyä ja lisäksi normin tulee olla sisällöllisesti hyväksyttävä.

Kaikkiin kriteereihin on kiinnitettävä huomiota normin pätevyysarvioinnissa. (Tuori 2003, 34–35; Laakso 1990, 31–32.) Lapsen edun oikeusperiaate on pätevä oikeusjärjestykseen kuuluva normi edellä mainittujen kriteerien mukaan. Lapsen edun normi on käytännössä tehokas ja siitä on säädetty noudattaen oikeudellisesti säänneltyä asettamismenettelyä. Lapsen edun oikeusperiaate on myös sisällöllisesti pätevä eli se on sisällöllisesti hyväksytty yhteiskunnassamme ja lisäksi maailmanlaajuisestikin.

Periaatteet eivät välttämättä ole toimivaltaa perustavia normeja vaan niiden funktio kytkeytyy toimivallan käyttämiseen. Periaatteet eivät silloin ole itsenäisiä ratkaisunormeja vaan esiintyvät yhdessä sääntöjen kanssa. Tällöin periaatteet voivat olla heuristisia etsintänormeja, joiden avulla etsitään oikea normi vaihtoehtoisten normien joukosta, tai ohjaavia täydennysnormeja, jotka ohjaavat toimivallan ja harkintavallan käyttämisestä koskevien säännösten tulkintaa ja soveltamista niin, että ratkaisu täyttää periaatteen vaatimukset. (Laakso 1990, 252–253.)

Lapsen edun oikeusperiaatteen ratkaisufunktio kytkeytyy nimenomaan toimivallan käyttämiseen. Lapsen etua ei voi käyttää itsenäisenä ratkaisunormina, vaan toimivaltaan täytyy olla muukin oikeutus, esimerkiksi lastensuojelulain sosiaalityöntekijälle antamat valtuudet sijoittaa lapsi kodin ulkopuolelle. Lapsen on täydennysnormi, joka ohjaa toimivallan ja harkintavallan käyttämisestä koskevien säännösten soveltamista ja tulkintaa niin, että ratkaisu on lapsen edun mukainen.

Periaatteiden sisällöt voivat olla abstrakteja ja epämääräisiä. Siksi on tärkeää erottaa yleisen oikeusperiaatteen käyttöarvo ja deduktioarvo. Periaatteen sisällöllisten kriteerien ollessa yleiset, sen soveltamisala muodostuu laajaksi, minkä vuoksi samaan periaatteeseen nojaten voidaan perustella useita erilaisia ja toisistaan poikkeavia ratkaisuja. Kun periaatteen käyttöarvo on suuri, on sen deduktioarvo vähäinen. Laajasisältöisestä periaatteesta on vaikea johtaa yksittäistapauksellista ja tarkkasisältöistä ratkaisua. Soveltamiskriteerien puuttuessa ratkaisijan toimintavapaus laajenee. Toisaalta laajenee myös periaatteiden merkitys hallinnollisen päätöksenteon kontrolliperustana. Oikeuskäytäntö kuitenkin osoittaa, että esimerkiksi yleisten oikeusperiaatteiden lailli-

suuskontrolli on keskittynyt luomaan tietyt yleiset rajat harkinnan käytölle. (Laakso 1990, 253–256.)

Lapsen edun sisältö on laaja ja epämääräinen. Periaatteessa ei määritellä lapsen etua mitenkään, vaan periaatteen käyttäjä joutuu tekemään oman tulkintansa lapsen edun sisällöstä. Siitä syystä lapsen edun soveltamisala on laaja ja siihen nojaten voidaan perustella erilaisia ja myös toisistaan poikkeavia ratkaisuja. Lapsen etu on myös siis kontrollifunktiona laaja, mutta kuten yleisten oikeusperiaatteidenkin kohdalla, myöskään lapsen edun mukaiselle harkinnalle ei ole ainakaan vielä vedetty kovin tiukkoja rajoja. Toisaalta rajojen vetämiseen vaikuttaa myös lapsen edun laajuus ja epämääräisyys. Oikeuskäytännöt ovat siksi ratkaisevassa asemassa lapsen edun käsitteen tarkentamisessa.

Lapsen edun periaate on lapsioikeuden johtava periaate. Kuitenkin oikeudellisesti lapsen etu on pääasiassa muodollinen normatiivinen käsite, jolla ei ole itsenäistä aineellista sisältöä. Lapsen edulla halutaan ohjata lapsen oikeuksien merkitystä lapsia koskevassa päätöksenteossa. Käsitteen muodollisuus ja teknisyys merkitsee sitä, että käsite saa erilaisia merkityksiä lain tulkinnassa sen mukaan millaisista oikeudellisesti suojatuista intresseistä on kulloinkin kysymys. Lapsen etu liittyy myös erilaisiin normeihin, joissa käsitteen funktio on erilainen. (Aer 2012, 24–25.) Esimerkiksi päätettäessä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta lapsen etu ymmärretään eri tavoin kuin lastensuojelussa. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa oikeudenkäynnissä asian ratkaisu nojataan lapsen edun toteuttamiseen, jolloin periaatteen etusijalla voidaan sivuuttaa vanhempien intressit päätöksenteossa ja lapsen etua parhaiten palveleva lopputulos. Lastensuojelussa periaate muodostaa osan lastensuojelun oikeudellisesta sääntelystä, jossa sen painoarvo ja sovellettavuus riippuu lastensuojelulain muun sääntelyn sisällöstä ja kattavuudesta. (Aer 2012, 32.)

Painoarvoltaan korkeampi periaate vie siis tilaa painoarvoaan alhaisemmalta, mutta painoarvoltaan alhaisempi periaate ei kuitenkaan käy tehottomaksi. Oikeusperiaatteet voidaan nähdä eräänlaisina optimointikäskyinä, joita voidaan toteuttaa eriasteisesti. Optimoinnin kohteena olevaa normia tulee toteuttaa mahdollisimman laajasti ja peri-

aatteen toteutumista tulee edistää kaikissa sellaisissa toimintaympäristöissä, joihin periaatteen sisältö voidaan liittää. (Pajulammi 2014, 272–274;280.) Sosiaali- ja terveydenhuollossa on keskeinen merkitys tosiasiallisella hoito- ja palvelutoiminnalla, joka on väljästi säänneltyä. Siksi alalla korostuu oikeusperiaatteiden asema. (Tuori 2008, 164.)

Yhteenvedona voidaan sanoa, että vaikka lapsen edun käsite saa erilaisia merkityksiä eri yhteyksissä, on lapsen edun periaatteen tarkoitus korostaa lapsen oikeuksien merkitystä niin päätöksenteossa kuin tosiasiallisessa viranomaistoiminnassa. Päätöksenteossa lapsen edun mukaisen toiminnan perusteleva tuki korostuu, mutta yhtäläillä viranomaisten tulee reflektoida ja perustella omaa tosiasiallista toimintaansa lapsen edun näkökulmasta. Erityisesti sosiaalityössä dokumentointi ja kirjaaminen korostuvat asiakkaan ja työntekijän oikeusturvan ja –suojan näkökulmasta. Asiakaskertomuksiin kirjataan, mitä asiakkaan kanssa on keskusteltu ja sovittu sekä mitä toimia hänen asiassa on tehty. Asiakas voi myös halutessaan tilata häntä koskevat asiakirjat tarkistaakseen tietonsa, jolloin laadukkaan dokumentoinnin ja perustelevien merkitysten korostuu. Sosiaalityöntekijät joutuvat siis kirjoittamaan perusteluja työssään siitä huolimatta, kuuluko työtehtäviin kirjallisten päätösten tekoa.

Aerin (2012) mukaan lapsen edulla on positiivinen ja negatiivinen ulottuvuus. Positiivinen ulottuvuus viittaa lapsen oikeudellisesti suojattuihin intresseihin. Periaatteen negatiivisen sisällön perusteella lapsia koskevia asioita ei tule ratkaista vanhempien tai yhteiskunnan edun mukaisesti lapsien oikeudelliset intressit sivuuttaen. (Aer 2012, 24–25.) Kopelmanin (1997) mukaan lapsen etua arvioitaessa tulisi keskittyä lapseen ja maksimoida ratkaisussa lapselle aiheutuvat hyödyt ja minimoida haitat (Kopelman 1997, 279). Myös Rätty (2007) näkee lapsen edun positiivisten ja negatiivisten tekijöiden kautta. Lapsen edun kannalta negatiivisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelu, vuorovaikutuksen, huolenpidon tai rakkauden puuttuminen. Positiivisia tekijöitä ovat esimerkiksi huolenpito, rakkauden ja kiintymyksen saaminen sekä fyysisen ja henkisen itsemääräämisoikeuden loukkaamattomuus. (Rätty 2007, 27.) Zermatten (2010) korostaa puolestaan lapsen edun arvioimisessa lapsen edun käsitteen kontrollointi- ja ohjausfunktioita ratkaisufunktion sijaan. Lapsen edun tehtävä olisi kontrolloida

ja ohjata ratkaisutoimintaa eikä toimia päätöksenteossa suorana ratkaisuperusteena. Kontrolloimalla rajoitetaan aikuisten valtaa lapseen ja varmistetaan, että lapsen oikeudet toteutuvat ja lapseen kohdistuvat velvoitteet täytetään. Ohjausfunktion tavoitteena on saavuttaa asiassa lapselle kaikkein parhain tai sopivin ratkaisu. (Zermatten 2010, 491–492.)

Yksittäisessä oikeussäännöksessä käsite voi olla myös moraalisen standardin asemassa ja antaa soveltajalle mahdollisuuden arvioida asiaa moraalisen punninnan kannalta. Moraalisesti hyväksyttävää on toimia universaaliperiaatteen mukaisesti siten, että lapsen edun toteutumista edistetään mahdollisimman pitkälle. (Aer 2012, 24–25.)

Kirjallisuudessa on korostettu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen merkitystä lapsen edun periaatteen soveltamisessa syystäkin. Lapsen etu on lapsen oikeuksien sopimuksessa kolmitasoinen: se on suoraan sovellettava oikeus, perustavanlaatuinen oikeusperiaate ja menettelysääntö (Hakalehto-Wainio 2013, 33). Hammarbergin (2008, 4–5) mukaan lapsen oikeuksien sopimuksen artikloiden tulisi ohjata tulkintoja lapsen edusta, vaikkei niissä määritelläkään tarkasti, mikä on yksittäisen lapsen tilanteessa lapsen edun mukaista. Myös Mahkonen (2007, 71) tuo esille lapsen oikeuksien sopimuksen toimivan ohjenuorana Suomen lastensuojelulainsäädännössä. Nieminen (2004, 619–621) näkee lapsen perus- ja ihmisoikeudet objektiivisina kriteereinä, joiden perusteella voidaan arvioida, toteutuuko lapsen etu yksittäisessä tilanteessa. Lapsen etu on sovitettava lapsen muiden perus- ja ihmisoikeuksien kanssa sekä toisten ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien kanssa (Nieminen 2004, 619–621). Aerin (2012, 26) mukaan lapsen edun käsite viittaa siihen, että jokaisessa tilanteessa on otettava huomioon lapsen siinä tilanteessa relevantit ihmisoikeudet ja niiden suojaamisen tarve.

Lapsen edun periaate on siis painoarvoltaan erittäin painavana periaatteena sekä vahvasti velvoittavana oikeuslähteenä. Silti lapsen edun sisältö on laaja ja epämääräinen. Siksi lapsen edun käsitteen määrittelemisessä tarvitaan sekä lainopin että yhteiskuntatieteen näkökulmia. Lainsäädännön ja ihmisoikeussopimusten tuntemus on erityisen tärkeää sosiaalityöntekijöille kuin myös muillekin viranomaisille, jotka pyrkivät toimimaan lapsen edun mukaisesti.

Lapsen edun sisältö jää lainsäädännössä avoimeksi ja periaatteen käyttäjä joutuu tekemään oman tulkintansa sisällöstä. Siitä syystä lapsen edun soveltamisala on laaja ja siihen nojaten voidaan perustella erilaisia ja myös toisistaan poikkeavia ratkaisuja. Lapsen edun oikeusperiaatteen ratkaisufunktio kytkeytyy toimivallan käyttämiseen. Lapsen on täydennysnormi, joka ohjaa toimivallan ja harkintavallan käyttämistä koskevien säännösten soveltamista ja tulkintaa niin, että ratkaisu on lapsen edun mukainen.

Vaikka lapsen edun käsite saa erilaisia merkityksiä eri yhteyksissä, on lapsen edun periaatteen tarkoitus korostaa lapsen oikeuksien merkitystä niin päätöksenteossa kuin tosiasiallisessa viranomaistoiminnassa. Päätöksenteossa lapsen edun mukaisen toiminnan perusteleminen korostuu, mutta viranomaisten tulee reflektoida ja perustella myös omaa tosiasiallista toimintaansa lapsen edun näkökulmasta.

Lapsen etu on myös moraalinen ja eettinen asia. Ilman syvällistä pohdintaa lapsen edusta ja jatkuvaa oman toiminnan refleктоimista ei pysty toimimaan lapsen edun mukaisesti. Lapsen edun oikeusperiaatteen soveltamisessa korostuvat tilannekohtainen arvioiminen ja läpinäkyvä perusteleminen. Koska lapsen etua sovellettaessa joudutaan arvioimaan laajasti useita tekijöitä, on ratkaisujen perusteleminen kirjoittamalla auki ratkaisuun vaikuttaneet asiat välttämätöntä oikeudenmukaisen ratkaisun tekemiseksi. Perusteleminen koskee myös sosiaalityöntekijöiden käytännön toimintaa. Sosiaalityöntekijä ei voi mielivaltaisesti toimia asiakkaan asiassa, vaan toiminnalle pitää aina löytyä peruste. Jos perusteena käytetään lapsen etua, täytyy käsite avata ja perustella, miksi toimet ovat lapsen edun mukaisia.

Lapsen etua koskevan säätely ja lapsen edun mukaisen toiminnan suhde on tiivis ja vastavuoroinen, aivan kuten aiemmin kuvattu oikeusjärjestyksen ja oikeudellisten käytäntöjen suhde. Lainsäädännön väljyydestä johtuen lapsen etua ja sen mukaista toimintaa on perusteltava huolellisesti. Perustelut ja oikeuskäytäntö rajaavat laajaa käsitettä ja antavat sille merkityksiä eri yhteyksissä. Ilman lapsen etua koskevaa säätelyä ei yhteiskunnassa toteutuisi järjestelmällisesti lapsen edun mukainen toiminta eikä ilman lapsen edun mukaista toimintaa voisi määritellä lapsen etua koskevan säätelyn sisältöä.

2.3 Lapsen edun käsitteellistäminen

Ikosen (2013, 370) mukaan lapsen oikeus ja etu on lapsen edun arvioiminen jokaisen yksittäisen lapsen kohdalla huolellisen ja tosiseikkoihin perustuvan kokonaisarvioinnin perusteella, jonka tärkeänä osana on lapsen äänen kuuleminen. Hän näkee lapsen edun edellyttävän lapsen vanhempien oikeuksien ja velvollisuuksien huomioimista. Vain poikkeustapauksissa lapsen ja vanhempien edut ovat ristiriidassa. Lapsen etu on hänen vanhempiansa tukeminen ja heille kuuluvan osan saaminen yhteiskunnan palveluista. (Ikonen 2013, 371.) Pajulammin (2014, 156–157) mukaan perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta lapsen asema itsenäisenä oikeussubjektina tarkoittaa lapsen oikeutta osallistua itseään koskevien asioiden ratkaisuun ja lapsen oikeutta saada turvaa ja suojaa, kun hän niitä tarvitsee.

Lapsen edun käsite viittaa Aerin (2012, 26) mukaan siihen, että lapsen tilanteessa on aina huomioitava relevantit ihmisoikeudet ja niiden suojaamisen tarve toteuttamalla lapsen hyvinvoinnin kannalta parhaaksi katsottava vaihtoehto. Siksi lapsen etua määriteltäessä on tärkeää tietää sitä koskevien ihmisoikeussopimusten ja lainsäädännön sisältö. Myös Ikosen (2013, 370–373) mukaan lapsen etu toteutuu perus- ja ihmisoikeuksista huolehtimalla sekä lisäksi lapsen arjen sujumisesta huolehtimalla. Lapsen perus- ja ihmisoikeuksien osalta Ikonen viittaa Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) yleissopimukseen lapsen oikeuksista (LOS) ja lapsen arjen sujumisen osalta lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) 1 §:n mukaiseen kasvatus- ja hoitotavoitteeseen (Ikonen 2013, 371–373). HTL 1 §:n mukaan lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus, lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito, turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. HTL 1 §:n mukaan lasta tulee myös kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti

eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää.

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (LOS) hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989. Se on maailman laajimmin ratifioitu ihmisoikeussopimus. Suomessa sopimus astui voimaan vuonna 1991 (SoPS 60/1991). Lapsen oikeuksien sopimus tulee ottaa huomioon osana kansallista lainsäädäntöä ja sitä on myös voitava käyttää itsenäisenä oikeuslähteenä tuomioistuimissa ja viranomaisissa. YK:n lapsen oikeuksien komitean mukaan ristiriitatilanteissa etusija on aina annettava lapsen oikeuksien sopimukselle. Komitea valvoo ja seuraa lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpanoa sopijavaltioiden määrääjain toimittamien raporttien avulla. (Hakalehto-Wainio 2013, 298;302–304.)

Lapsen edun ensisijaisuutta korostetaan LOS 3 artiklassa: ” Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”. Lapsen etu voidaan määritellä yleisellä tasolla ja abstraktisti samalla kuin hyvin yksilöllisesti ja konkreettisesti, jolloin voidaan toimia tilannekohtaisesti ja yksilöllisesti tietyn määrätyn lapsen etua edistäen. Artikla 3 asettaa myös konkreettiselle tilanteelle etusijajärjestyksen, jonka mukaan ensiksi tulee lapsen yksilöllinen etu ja sitten voidaan ottaa huomioon vanhempien oikeudet. (Mahkonen 2010, 88.) Täydentävästi lapsen edun ensisijaisuutta korostetaan myös 9, 18, 20, 21, 37 ja 40 artikloissa (Mahkonen 2010, 86).

YK:n lapsen oikeuksien sopimus sisältää neljä periaatetta, jotka tulisi olla lapsen oikeuksien komitean mukaan sisäänrakennettuina kaikkeen lapsia koskevaan lainsäädäntöön, viranomaistoimintaan ja lainkäyttöön. Periaatteet ovat lapsen edun ensisijaisuus, oikeus kehitykseen, oikeus syrjimättömyyteen ja oikeus saada näkemyksensä huomioon otetuksi. (Hakalehto-Wainio 2013, 300–301.) Lapsen oikeuksien sopimus esitetään usein kolmen P:n liittona: *protection* (turva, huolenpito ja suojeleminen), *participation* (osallisuus) ja *provision* (hyvinvoinnin ja kehityksen täysimääräinen toteuttaminen yhteis-

kunnan avustuksella) (esim. Mahkonen 2010, 85; 94; 97; Bardy 2013, 67–69; Hakalehto-Wainio 2013, 35–36; Ikonen 2013, 371).

Mahkonen (2003, 46–47) nostaa esille Erik Allardtin having-loving-being-ryhmittelyn tärkeyden niin aikuisten kuin lasten etua luonnehdittaessa. *Having* perustuu ihmisen aineettomaan ja aineelliseen omaisuuteen, kuten taloudelliseen perusturvaan, terveyteen ja toimiviin ihmissuhteisiin. *Being* viittaa olemassa olon oikeutukseen eli ihmisen persoonallisuuden ja minuuden kunnioittamiseen. *Loving* taas viittaa ihmisen rakkauten tarpeeseen. Lapsen etu on siis suojelun, hoivan ja kuulemisen summa. (Mahkonen 2003, 46–47.) Mahkosen (2010, 97) näkemyksen mukaan lapsen oikeuden hoivaan, suojeluun ja oikeuteen tulla kuulluksi omassa asiassaan tulee täyttyä samanaikaisesti, jotta lapsen etu toteutuu. Lapsen edulle ei siis ole olemassa yksiselitteistä mittaria, vaan se on kokonaisuus, jota ei voi hajottaa (Mahkonen 1991, 148; 152; 56).

Lapsen oikeuksien komitea on listannut asioita, joita lapsen edun arvioimisessa tulisi ottaa huomioon. Ne ovat lapsen näkemys, lapsen identiteetti, perhe-elämän ja perheyhteyksien säilyttäminen, hoito, turva ja turvallisuus, haavoittuvuus, oikeus terveyteen ja koulutukseen. (Committee on the Rights of the Child 2013, 13–17.) Komitea on myös listannut menettelytapoja, joilla taataan lapsen edun toteutuminen. Menettelytavat ovat lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä, lapsen etuun liittyvien faktojen toteaminen, nopea käsittelyaika, pätevät ammattilaiset, lapsen oikeusavustaja, lakimukaiset perustelut, tarkistus- ja oikaisukäytännöt sekä lapsen oikeuksien vaikutuksen mittaaminen. (Committee on the Rights of the Child 2013, 18–20.)

Lapsen oikeuksien komitea on toistuvasti esittänyt huolensa siitä, ettei Suomessa ole ymmärretty lapsen edun ensisijaisuuden merkitystä eikä periaatetta ole sovellettu säännönmukaisesti lainsäädäntötyössä ja lainkäytössä. Komitean mukaan lapsen etu toteutuu, kun kaikki hänelle lapsen oikeuksien sopimuksessa turvatut oikeudet toteutuvat mahdollisimman täysmääräisesti. Lähtökohtana lapsen edun toteuttamisessa on ymmärrys lapsen oikeuksien sopimuksen määräyksistä sekä valmius soveltaa sopimusta. (Hakalehto-Wainio 2013, 307–309.)

Lasten oikeuksien toteutumiseksi kaiken lapsiin vaikuttavan lainsäädännön sekä viranomaiskäytäntöjen tulee olla systemaattisesti ja suunnitelmallisesti yhteneväisiä lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa ja heijastaa kaikilta osin lapsen oikeuksien keskeisiä periaatteita. Ilman riittävää tuntemusta lapsen oikeuksien sopimuksesta ei voida odottaa sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutuvan. Komitea on kaikissa Suomelle antamissaan suosituksissa kehottanut valtiota levittämään nykyistä paremmin tietoa sopimuksesta, sen merkityksestä ja sen asettamista velvoitteista lapsille, huoltajille ja lasten kanssa työskenteleville. (Pajulammi 2014, 319–321.)

Mahkosen (1991, 107) mukaan lapsen etua voidaan tarkastella kollektiivisesti tai yksittäisen lapsen kohdalla. Kollektiivisella tasolla lapsen etua ja sen huomioimista tarkastellaan esimerkiksi yhteiskunnallisella tasolla. Yksilökohtaisella tasolla tarkastellaan lapsen edun toteutumista yksittäisen lapsen elämässä. (Mahkonen 1991, 107.) Alstonin (1994, 21) mukaan kollektiivisen lapsen edun tulisi aina vaikuttaa myös yksittäisen lapsen etuun, mutta se ei silti saa sivuuttaa yksittäisen lapsen etua. Lapsen oikeuksien sopimus vaikuttaa sekä kollektiiviseen lapsen etuun että yksittäisen lapsen etuun. Sopimus velvoittaa sen ratifioineita valtioita noudattamaan sopimuksen mukaisia periaatteita yhteiskunnassa. Sopimuksen mukaiset oikeudet kuuluvat jokaiselle lapselle, joten sopimus vaikuttaa konkreettisesti myös yksittäisen lapsen etuun.

Yhteenvetona voidaan todeta, että lapsen edun toteutumiseksi lapsen oikeuksien on toteuduttava. Lapsen edun muodostavat siis lapsen oikeudet. Lapsen oikeudet ovat lueteltu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa ja ne jakautuvat hyvinvointiin (provisi-on), suojeluun (*protection*) sekä osallisuuteen (*participation*) liittyviin oikeuksiin. Lapsen oikeuksien sopimuksen tavoitteena on parantaa lasten oloja sekä edistää lasten kehitystä ja kasvua, jotta lapsi olisi valmis elämään itsenäistä elämää yhteiskunnassa (LOS, 5-6). Sopimuksen tavoite on siis vaikuttaa lasten tulevaisuuteen. Myös kirjallisuudessa on korostettu tulevaisuuden merkitystä lapsen edun arvioimisessa. Keskeistä on arvioida ja ennustaa, miten viranomaisten tekemät valinnat ja ratkaisut vaikuttavat lapsen edun toteutumiseen nyt ja tulevaisuudessa (esim. Salminen 2008, 4; Mahkonen 2003, 44–45; Rätty 2012, 14–15).

Lapsen etu on siis tässä tutkimuksessa käsitteellistetty lapsen oikeuksien sopimuksen, lainsäädännön ja kirjallisuuden mukaisesti hyvinvoinnin, osallisuuden, turvallisuuden ja tulevaisuuden käsitteiksi. Englannin kielisellä termillä *protection* tarkoitetaan sopimuksessa suojelua, turvaa ja huolenpitoa. Pelkästään käänös suojelu ei huomioi tarpeeksi huolenpidon ja turvan tunteen näkökulmaa. Lisäksi tutkimuksen tavoitteena on määritellä lapsen etu käytännön viranomaistoiminnassa, minkä vuoksi käsitteen on oltava lähempänä käytäntöä. Suojelu myös viittaa vahvasti lasten suojelemiseen ja siten lastensuojeluun. Siksi tutkimuksessa *protection* on käännetty käsitteeksi turvallisuus.

Lapsen etua ei voi kuitenkaan määritellä pelkästään käsitteellistämällä se. Käsitteet, kuten lapsen etu ja hyvinvointi, saavat sisältönsä vasta, kun joku määrittelee ne. Tässä tutkimuksessa käsitteitä määritellään niin ihmisoikeussopimuksen, lainsäädännön, lapsen etua koskevan kirjallisuuden kuin sosiaalityöntekijöiden toimesta. Jokainen käsite ja sen määritelmä on kuitenkin myös aikansa tuote. Se, mitä käsitteellä on ymmärretty kymmenen tai viisikin vuotta sitten, voi poiketa siitä, mitä sen katsotaan tarkoittavan tänä päivänä. Myös käsitteiden sisällön arvottaminen on voinut muuttua ajan kuluessa. Siksi käsitteitä ei ole mahdollista määritellä yksiselitteisesti.

2.4 Aineiston keruu ja analyysi

Sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa tutkimuskysymysten selvittämiseksi on valittava sopivat aineistot ja menetelmät, minkä jälkeen tutkimus on operationalisoitava käytännön työksi. Tutkimuksen lähtökohtana ovat siis tutkimuskohteen ominaispiirteet ja tutkimusongelmat. (Räsänen ym. 2005, 10.) Tutkimuskohteen lähestymisessä ja tarkastelussa on kyse todellisuuden yksinkertaistamisesta ja suhtautumisesta siihen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei useinkaan ole kyse mittaamisesta tai ilmiöiden operationalisoinnista, vaan tutkimuksen tavoitteena on lähestyä todellisuuden ominaispiirteitä

mahdollisimman pitkälle niiden alkuperäisessä muodossa. Haastattelututkimuksessa halutun ilmiökokonaisuuden jäsentäminen tapahtuu haastattelijan esittämien kysymysten avulla, joihin haastateltava vastaa joko omin sanoin tai annettujen vaihtoehtojen mukaan. (Räsänen 2005, 89–91.) Yhteiskunnallisen ilmiön selittämiseksi ei ole välttämätöntä haastatella ihmisiä. Tutkijaa voi tehdä ilmiöstä tulkintoja riippumatta siitä, mistä tutkimusmateriaali koostuu. Haastatteluilla voidaan kuitenkin hankkia tietoa harvemmin käsiteltyihin aiheisiin liittyvistä tulkinnallisista käytännöistä. (Alasuutari 2001, 159–160.)

Lapsen etu on hyvin tulkinnallinen käytäntö. Tutkimuskohteena on lapsen edun sisältö, joten haastattelujen suorittaminen lapsen etua tulkitsevilta sosiaalityöntekijöille oli perusteltua. Tutkimusongelmassa korostuu siis sosiaalityöntekijöiden tekemä käytännön työ päätöksenteon sijaan. Tutkimusongelman selvittämiseksi tutkimuksen aineisto oli kerättävä sosiaalityöntekijöiltä, jotka työskentelevät lapsiin liittyvissä työtehtävissä. Lisäksi heidän työtehtäviinsä ei saanut kuulua olennaisesti kirjallisten päätösten tekeminen. Siten vastaajat pohtisivat lapsen etua enemmän käytännön näkökulmasta. Koska lapsen etu on ennen kaikkea oikeusperiaate ja siitä säädetään sekä ihmisoikeussopimuksilla että lainsäädännössä, on luonnollista, että lapsen etu käsitteenä korostuu erityisesti oikeusprosesseihin läheisesti liittyvissä sosiaalityöntekijöiden työtehtävissä. Jotta aineisto olisi mahdollisimman monipuolinen, oli perusteltua hankkia se useammalta kuin yhdeltä sosiaalityöntekijäryhmältä. Siten myös mahdolliset eroavaisuudet lapsen edun määrittämisessä nousevat helpommin esille.

Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361) 17 a §:n mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan riitaisen asian tuomioistuinsovitteluun sovelletaan lakia riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394). TuomSovL 5 §:n mukaan sovittelijana toimii asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari. Sovittelun kohteena olevassa asiassa tarvittavan asiantuntemuksen turvaamiseksi tai sovittelun edistämiseksi muuten sovittelija voi osapuolten suostumuksella käyttää avustajaa. HTL 17 c §:ssä säädetään asiantuntija-avustajan pätevyysvaatimuksista. Avustajan tulee olla laillistettu psykologi tai lastenpsykiatri tai

sosiaalityöntekijä. Lisäksi asiantuntija-avustajalla tulee olla tehtävän hoitamisessa edellytettävä täydennys- ja lisäkoulutus sekä kokemusta työskentelystä eroperheiden kanssa. Sovitteluiden asiantuntija-avustajina työskentelevät sosiaalityöntekijät ovat siis läheisesti tekemisissä juridiikan ja oikeusprosessien kanssa ja pohtivat työssään lapsen etua käytännön toiminnan näkökulmasta, eikä päätöksen perusteluna.

Esitutkintalain (22.7.2011/805) 7 §:ssä säädetään lasten kohtelusta esitutkinnassa. Säännöksen mukaan alaikäisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille ja esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä. Laissa lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (19.12.2008/1009) 1 §:ssä säädetään siitä, miten järjestetään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävä tutkimus epäillyn lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi.

Järjestämislain 2 §:n mukaan sairaanhoitopiirin kuntayhtymän on huolehdittava tutkimuksen järjestämisestä ja tutkimuksia tekevällä henkilöllä on oltava tehtävän asianmukaiseen hoitamiseen tarvittava koulutus, ammattitaito ja kokemus. Tutkimuksia tehdään yliopistollisissa sairaaloissa lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisissa yksiköissä. Yksiköiden henkilökuntaan voi kuulua lastenpsykiatreja, psykologeja, sosiaalityöntekijöitä, psykiatrisia sairaanhoitajia ja sihteereitä. (PPSHP 2015.) Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät työskentelevät siis myös tiiviisti oikeusprosesseissa. He työskentelevät osana moniammatillista tiimiä, jolta poliisi pyytää virka-apua lapsiin ja nuoriin kohdistuvien seksuaalisten hyväksikäyttö- ja pahoinpitelyepäilyiden selvittämiseksi. Käytännössä yksiköiltä pyydetään apua lapsen kuulemiseksi rikosasiassa ja siihen liittyviä lausuntoja. Lisäksi yksiköt ohjaavat lapsen ja perheen asianmukaiseen jatkohoitoon.

Jotta aineisto edustaisi koko Suomea, tutkimukseen pyydettiin osallistumaan sosiaalityöntekijöitä neljän sairaanhoitopiirin alueelta ja neljän vastaavan käräjäoikeuden alueelta. Sosiaalityöntekijöistä arvottiin yksi jokaisen sairaanhoitopiirin ja käräjäoikeuden

alueelta, joille lähetettiin sähköpostitse pyyntö osallistua tutkimukseen. Yhteensä vastaajien joukossa oli siis kahdeksan sosiaalityöntekijää.

Empiriinen aineisto tutkimukseen hankittiin pyytämällä edellä mainittuja sosiaalityöntekijöitä vastaamaan kirjallisesti esitettyihin kysymyksiin. Vastaukset pyydettiin kirjallisenä henkilökohtaisen haastattelun sijaan, koska vastaaminen edellytti vastaajalta pohtimista lapsen edun käsitteen ollessa monisyinen. Henkilökohtaisessa haastattelussa haastateltava ei ehtisi pohtia vastauksia tarvitsemaansa aikaa. Kirjallinen vastaaminen myös mahdollisti vastausten laajan maantieteellisen kattavuuden. Näin ollen tulokset edustavat koko Suomea pohjoisesta etelään. Haastattelujen tekemisen sähköpostitse mahdollisti vastaajien työnkuvien tuntemus. Ilman työkokemuksella hankittua ymmärrystä vastaajien työtehtävistä ja näkökulmasta ei aineiston kerääminen kirjallisesti ilman tarkentavia kysymyksiä olisi onnistunut.

Tutkimuskysymyksinä ovat, mitä lapsen etu tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden mielestä sekä miten sosiaalityöntekijät käytännössä edistävät lapsen etua työtehtävissään. Haastattelukysymyksillä pyrittiin saamaan vastaus tutkimuskysymyksiin. Haastattelun ensimmäisessä osassa sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin avoimesti heidän näkemyksiään siitä, mitä on lapsen etu. Toisessa osassa lapsen etu oli käsitteellistetty tutkimuksen teoriaosuuden mukaisesti neljään käsitteeseen: hyvinvointi, turvallisuus, osallisuus ja tulevaisuus. Sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin, mitä kukin käsite heidän mielestään tarkoittaa ja miten he edistävät käsitteiden toteutumista työssään.

Tulevaisuuden osalta kysymys muotoiltiin erilaiseksi kuin muiden käsitteiden, koska tulevaisuuden käsitettä ei voi määritellä samoin kuin muita. Tulevaisuutta koskevat kysymykset piti muotoilla niin, että vastaukset koskisivat tulevaisuutta osana lapsen etua ja sosiaalityöntekijöiden toimintaa ohjaavana asiana. Kysymällä, miten sosiaalityöntekijät edistävät lapsen tulevaisuutta, olisi näkökulma käsitteeseen ollut liian kaukana sosiaalityöntekijöiden tosiasiallisista työtehtävistä. Lapsen tulevaisuuden edistämiseen voisi katsoa kuuluvan yleensä sosiaalityön. Tulevaisuuden osalta sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin, miten he ottavat työssään huomioon lapsen tulevaisuuden ja mitä työkaluja he käyttävät sen arvioimiseksi, miten työssä tehtävät ratkaisut vaikuttavat

lapsen tulevaisuuteen. Kysymyksillä pyrittiin kartoittamaan tulevaisuuden käsitettä osana sosiaalityöntekijöiden työtehtäviä.

Haastattelut toteutettiin kaksiosaisina, jotta sosiaalityöntekijät saivat ensin itse tuoda esille ne asiat ja käsitteet, joista kokevat lapsen edun rakentuvan. Siten valmiiksi teemoitellut kysymykset eivät vaikuttaneet heidän vastauksiinsa. Vasta haastattelun toisessa vaiheessa haastattelukysymykset olivat tutkimuksen teoriaosuuden mukaisesti teemoiteltuja. Siten sosiaalityöntekijät mahdollisesti pohtivat käsitteitä itsenäisinä ja tuottivat vastauksissaan juuri ne asiat, mitä ajattelivat tärkeinä kunkin käsitteeseen kohdalla. Haastattelussa pyrittiin siis varmistamaan, että sosiaalityöntekijät pohtisivat lapsen etua laajemmin kuin ainoastaan määrittelemällä lapsen edun. Haastattelun toisella osiolla varmistettiin myös mahdollisuus vertailla teoriaa ja empiriaa keskenään.

Laadullisen tutkimuksen aineiston analyysi tapahtuu kielellisesti erilaisten tekstinjäsennostekniikoiden avulla. Analyysi on aineiston työstämistä ja jäsentämistä sekä kielelliseen muotoon työstetyn aineiston tulkintaa. (Räsänen 2005, 91;94–94.) Tutkimusaineiston analyysissä aineistoa pelkistetään tarkastelemalla aineistoa tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta sekä yhdistämällä havaintoja (Alasuutari 2011, 40).

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluista kertynyt aineisto analysoitiin sisällönanalyysin avulla. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Se on menettelytapa, jolla voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Analyysimenetelmällä pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–98;103.)

Teorialähtöinen sisällönanalyysimalli nojaa tiettyyn teoriaan, malliin tai auktoriteetin esittämään ajatteluun. Analyysia ohjaa valmis aikaisemman tiedon perusteella luotu kehys. Teorialähtöisessä analyysissä ilmiöstä etukäteen tiedetty tieto sanelee, miten aineistonhankinta järjestetään ja miten tutkittava ilmiö käsitteenä määritellään. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–98;103.)

Sisällönanalyysi voi koostua sisällönanalyysista ja sisällön erittelystä. Sisällönanalyysilla tarkoitetaan dokumenttien sisällön kuvaamista sanallisesti. Sisällön erittelyllä tarkoitetaan dokumenttien kuvaamista kvantitatiivisesti kvantifioimalla aineistoa. Kvantifioinnissa aineistosta lasketaan, kuinka monta kertaa määrällisesti sama asia esiintyy vastauksissa. Kvantifioinnin avulla esimerkiksi avoimin kysymyksiin kootuissa aineistoissa vastaukset voivat selkiytyä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 105–106;121–122.)

Sisällönanalyysimalleista teorialähtöinen analyysi sopi tutkimukseen parhaiten. Aineisto järjestettiin teoreettisen viitekehyksen mukaan eli ihmisoikeussopimuksen, lainsäädännön ja kirjallisuuden perusteella muodostuneiden lapsen edun käsitteiden perusteella. Teemoittelun lisäksi aineistoa tyypiteltiin, jotta poikkeavuudet vastausten yleisestä linjasta saatiin näkyville. Aineistosta etsittiin myös samanlaisuuksia ja eroavaisuuksia, mikä oli välttämätöntä kahden eri työtä tekevän sosiaalityöntekijäryhmän vastausten analysoimiseksi. Lisäksi haastattelun ensimmäisen osion vastaukset kvantifioitiin, jotta avointen vastausten muodostamasta aineistosta havaittaisiin yleisimmät käsitteet, joilla sosiaalityöntekijät olivat määritelleet lapsen etua. Kvantifiointi toi esille myös sen, kuinka paljon teoriasta muodostettuja lapsen edun osakäsitteitä oli käytetty jo ensimmäisen osion avoimeen kysymykseen vastatessa.

2.5 Tutkimusetiikka ja tutkimuksen luotettavuus

Alasuutarin (2005, 18) mukaan eettiset ongelmat ovat pohdintaa siitä, miten tehdä asiat parhaalla mahdollisella tavalla tilanteessa, jossa eri tavoitteet ja periaatteet ovat jännitteisessä suhteessa keskenään. Tavanomaisin tutkimuksen etiikkaan kytketyistä kysymyksistä on vastaajien anonymiteetti. (Alasuutari 2005, 18–20.) Tässä tutkimuksessa vastaajista käytettiin nimityksiä n1, n2 ja niin edelleen. Nimitykset auttoivat edis-

tämään sekä tutkimuksen luotettavuutta että eettisyyttä. Tutkimuksessa ei myöskään mainittu paikkakuntia, koska vastaajat olisi voitu paikkakuntien avulla yksilöidä.

Haastateltavalla pitäisi aina olla mahdollisuus keskeyttää haastattelu tai kieltäytyä osallistumisesta (Mäkinen 2006, 93–95). Tutkimuksen vastaajat arvottiin edellä mainittujen ammattiryhmien sosiaalityöntekijöiden joukosta. Heille kerrottiin, että tutkimukseen vastaaminen on vapaaehtoista eikä heidän henkilöllisyytensä tule tutkielmassa esille. Ainoastaan yksi vastaaja kieltäytyi osallistumasta, ja hänen tilalleen arvottiin toinen vastaaja. Aikataulullisista syistä tilalle arvottu vastaaja ei pystynyt vastaamaan haastattelun ensimmäiseen osioon. Sen vuoksi tutkimuksen ensimmäiseen osioon vastasi neljä asiantuntija-avustajaa ja kolme lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijää. Haastattelun toiseen osioon vastasivat kaikki kahdeksan arvottua sosiaalityöntekijää.

Tutkimuksen kysymyksenasettelu tulisi olla mahdollisimman yksiselitteinen ja ei-johdatteleva (Mäkinen 2006, 93–95). Koska haastattelut toteutettiin sähköpostitse, oli tärkeää, ettei kysymyksissä ollut liikaa tulkinnanvaraa. Toisaalta kysymysten piti olla tarpeeksi avoimia, jotta sosiaalityöntekijät vastaisivat mahdollisimman omin sanoin. Aihepiiri oli laaja ja kysymykset melko avoimia, mutta tarkoituksena oli saada selville sosiaalityöntekijöiden omat näkemykset käsitteiden sisällöstä.

Sosiaalitieteissä kvalitatiivisen aineiston analyysiin perustuvat tulokset ovat usein kvantitatiivista vaikeammin perusteltavissa. Yleensä ero korostuu yksittäisten tutkimuksien aineistojen edustavuuksia vertailtaessa. Metodologisessa tarkastelussa erot liittyvät Räsänen (2005, 96) mukaan ennen kaikkea aineistosta tehtäviin tulkintoihin. Tutkimuksen kriittiset vaiheet liittyvät validiteettiin ja reliabiliteettiin eli kykyyn mitata tutkimuskohdetta totuudenmukaisesti ja ei-sattumanvaraisesti sekä hyväksyttävien tilastomenetelmien käyttöön. Laadullisen tutkimuksen suurin kysymys on se, millä tavalla jäsentymättömästä tekstiaineistosta voidaan tuottaa uskottavia tutkimustuloksia. Tutkimuksen uskottavuus liittyy pitkälti tulosten raportointia koskeviin ratkaisuihin. Tutkimuksessa pitää esittää ja perustella yksityiskohtaisesti analyysissa suoritettut toimenpiteet. (Räsänen 2005, 96–99.) Tutkimusaineiston keruu ja analyysi on kuvattu luvussa

2.4. Tutkimustulosten uskottavuutta ja läpinäkyvyyttä on parannettu edellä mainitusti merkitsemällä sosiaalityöntekijöiden vastauksia käsiteltäessä näkyville vastaajan tunnus n1, n2 ja niin edelleen.

Perinteisen näkemyksen mukaan kvantitatiivisten menetelmien avulla saadaan pinnallista ja luotettavaa tietoa, kun taas kvalitatiivisten menetelmien avulla syvällistä, mutta huonosti yleistettävää tietoa (Alasuutari 2011, 231). Kvalitatiivisessa tutkimuksessa kuitenkin pyritään ottamaan tutkimuksen kohteeksi ilmiö, jolloin tutkimuksessa olennaista on pyrkimys selittää ilmiö ja tehdä se ymmärrettäväksi. Ilmiön olemassaolon paljastaminen tai todistaminen ei ole niinkään tarpeen. (Alasuutari 2011, 237.) Tulosten laaja yleistettävyys ei ollut tutkimuskohteena olevan lapsen edun käsitteen tulkinnanvaraisuuden vuoksi tavoitteena. Tavoitteena oli saada juuri syvällistä tietoa sosiaalityöntekijöiltä laajasta ja tulkinnanvaraisesta käsitteestä.

Sekä kvalitatiivisessa että kvantitatiivisessa tutkimuksessa tutkimustulokset täytyy selittää. Kaikki sosiaalitieteiden selitystavat ja -mallit edellyttävät teorioihin tukeutumista. Pelkät aineistot ja niistä tehdyt havainnot eivät kykene selittämään ihmisten toimintaa ja sosiaalisia ilmiöitä, vaan tarjoavat vain kuvauksia niistä. (Räsänen 2005, 99.) Tässä tutkimuksessa tutkimustulokset esitetään ja selitetään lapsen oikeuksien sopimuksen, lainsäädännön ja kirjallisuuden muodostaman viitekehyksen mukaisesti. Teoreettinen viitekehys esitellään luvussa kolme ja tutkimustulokset käydään sen mukaisesti läpi luvussa neljä. Luku viisi käsittelee teorian ja empirian suhdetta ja viimeinen luku tutkimukseen liittyvää pohdintaa.

3 Lapsen edun käsitteet ja oikeudellinen sääntely

3.1 Hyvinvointi

Yhteiskuntapolitiikassa lapsen edun käsite tarkoittaa lasten hyvinvoinnin yleistä edistämistä. Aerin (2012, 24–26) mukaan lapsen edun käsite viittaa siihen, että jokaisessa tilanteessa on otettava huomioon lapsen siinä tilanteessa relevantit ihmisoikeudet ja niiden suojaamisen tarve. Niiden turvaamiseksi pitää toteuttaa lapsen hyvinvoinnin kannalta parhaaksi katsottava vaihtoehto, joka voi olla myös lapsen oman tahdon vastainen. (Aer 2012, 24–26.)

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 17–26 artikloiden sisältämät oikeudet voidaan luokitella hyvinvointiin ja kehitykseen liittyviin oikeuksiin (Mahkonen 2010, 85;94; Hakalehto-Wainio 2013, 35). Artiklat 17 ja 18 käsittelevät lapsen oikeutta saada tietoa lapsen sosiaalisen, hengellisen ja moraalisen hyvinvoinnin sekä ruumiillisen terveyden ja mielenterveyden edistämiseen sekä vanhempien vastuuta lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä lapsen edun mukaisesti. Artikla 19 koskee lapsen suojelua kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä, laiminlyönniltä tai välinpitämättömältä tai huonolta kohtelulta tai hyväksikäytöltä. Suojelun tulisi myös sisältää menetelmiä edellä kuvattujen lasten pahoinpitelytapauksen ehkäisemiseksi, tunnistamiseksi, raportoimiseksi, käsiteltäväksi saattamiseksi, tutkimiseksi, hoitamiseksi ja jatkoseurannaksi sekä tarvittaessa oikeuslaitoksen asiaan puuttumiseksi. (LOS 17–19 artiklat.)

Artiklat 20–23 turvaavat suojelua sitä erityisesti tarvitseville lapsille, kuten sijoitetuille, adoptoiduille, pakolaisille ja vammaisille lapsille. Harkitessa lapsen sijoittamista on kiinnitettävä huomiota jatkuvuuden toivottavuuteen lapsen kasvatuksessa ja lapsen

etniseen, uskonnolliseen, sivistykselliseen ja kielelliseen taustaan. Artikla 24 mukaan lapsella on oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta sekä sairauksien hoitamiseen ja kuntoutukseen tarkoitetuista palveluista. Sijoitetulle lapselle turvataan oikeus lapselle annetun hoidon ja hänen sijoitukseensa liittyvien muiden olosuhteiden ajoittaiseen tarkistamiseen artiklassa 25. Artiklan 26 koskee jokaisen lapsen oikeutta nauttia sosiaaliturvasta ottaen tarvittaessa huomioon lapsen ja hänen elämänsä vastuussa olevien henkilöiden varallisuus ja olosuhteet. (LOS 20–26 artiklat.)

Suomessa lainsäädäntö asettaa reunaehdot lasten hyvinvoinnille velvoittamalla turvaamaan lasten kasvuolot ja kasvuympäristön sekä puuttumaan asiaan, kun lasten terveys ja kehitys vaarantuvat (Vornanen 2001, 20). Perustuslain (11.6.1999/731) 19 §:n mukaan julkisen vallan on tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Hallituksen esityksen mukaan lapsen hyvinvointi on ymmärrettävä laajasti sekä aineellisena että henkisenä hyvinvointina. (HE 309/1993.)

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 4 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin. Lapsen hyvinvointiin liittyen pykälässä mainitaan myös läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä, taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus, itsenäistyminen ja kasvaminen vastuullisuuteen sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioiminen.

Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 4 §:n mukaisesti on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat lapsen ja hänen läheistensä hyvinvoinnin. Hyvinvoinnin näkökulmasta ratkaisujen tulisi turvata lisäksi lapsen itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumisen sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, tarpeisiin nähden oikea-aikaisen, oikeanlaisen ja riittävän tuen, kielellisen, kulttuurisen sekä uskonnollisen taustan huomioimisen, toivomuksia, taipumuksia ja muita valmiuksia vastaavan koulutuksen sekä väylän työelämään. SHL 5 §:n mukaisesti on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten ratkaisut parhaiten turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin, mahdollisuuden saada ymmärtämystä sekä

iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen.

Vornanen (2001) esittelee artikkelissaan lasten subjektiivisen hyvinvoinnin kolmion. Kolmio koostuu turvallisuudesta, onnellisuudesta ja tyytyväisyydestä. Lasten turvallisuutta edistetään lasten hoidolla ja suojelulla sekä osuudella yhteiskunnallisista voimavaroista. Hoito ja suojelu sekä osallisuuden kokemus puolestaan luovat onnellisuutta. Osuus yhteiskunnallisista voimavaroista ja oikeus niiden käyttöön sekä osallisuus edistävät tyytyväisyyttä. Turvallisuus, onnellisuus ja tyytyväisyys ovat kokemuksia, joihin lapset suhteuttavat omia toiveitaan ja tavoitteitaan. Lasten oikeuksia edistämällä luodaan edellytyksiä näille kokemuksille. Subjektiivinen hyvinvointi on yksilötason kokemus eikä täydellistä ja lopullista hyvinvoinnin tilaa ole. Käsitys lapsuudesta ja nuoruudesta vaikuttaa hyvinvoinnin tulkittamiseen lasten näkökulmasta. Se, miten hyvä lapsuus määritellään, mitä hyvinvoinnissa painotetaan sekä minkälaisena lapsen rooli yhteiskunnassa nähdään vaikuttavat siihen, miten hyvinvointi tulkitaan. Hyvinvoinnin tulkintaan lasten näkökulmasta tarvitaan yhteistyötä lasten kanssa. Lapset täytyy nähdä silloin yhteistyökumppaneina ja osallistujina ikänsä ja kehitystasonsa mukaan. (Vornanen 2001, 27–28;39.) Myös Lanier, Kohl ja Guo (2015) havaitsivat tutkimuksessaan, että lapsen hyvinvoinnin arvioimiseksi ja lapsen subjektiivisen hyvinvoinnin selvittämiseksi pitää kuulla lasta. Tutkimukseen osallistuneet lapset arvioivat oman hyvinvointinsa huonommaksi kuin heidän hoivaajansa. (Lanier ym. 2015.)

Vornanen (2001, 34–35) artikkelissaan esittelemiä lasten hyvinvoinnin edistämiseen pyrkiviä projekteja luonnehditaan termeillä paikallisuus, verkostoituminen, yhteistyö ja lapsilähtöisyys. Paikallisuus merkitsee sitä, että lapsen hyvinvointia pitäisi tarkastella kohdennetusti osana lapsen tärkeää elämänaluetta, esimerkiksi koulua. Paikannettaessa hyvinvointi tiettyyn lapsen elämänalueeseen, voidaan hyvinvointia tutkia lapsilähtöisemmin. Paikannettaessa hyvinvointi tiettyyn elämänalueeseen, kuten kouluun, täytyy kartoittaa lapsen hyvinvointiin koulussa vaikuttavat muut tekijät, kuten koti, yhteistyötahot ja ympäröivä yhteisö. Siksi lasten hyvinvoinnin tutkimisessa korostuvat verkostoituminen ja yhteistyö. (Vornanen 2001, 34–35.)

Bardy (2013, 67–69) liittää lasten oikeuksien kolmen P:n (*protection, participation, provision*) liiton Erik Allardtin malliin hyvinvoinnin kolmesta toisiaan täydentävästä ulottuvuudesta (*having, loving ja being*) ja on hahmottanut hyvinvoinnin ulottuvuudet huolenpidossa. Hyvinvoinnin kolme pääulottuvuutta ovat elinolot, yhteisyysuhteet ja maailmaan orientoituminen. Elinolojen osatekijät ovat mitattavia resursseja eli jotain, joka meillä on (*having*). Ihminen tarvitsee hengissä selvitäkseen ruokaa, juomaa ja suojaa (*protection*). Yhteiskunta tukee vanhempia lasten hoidossa, kasvatuksessa ja elätkuksessa mm. päivähoito- ja terveyspalveluilla (*provision*). Yhteisyysuhteilla viitataan erilaisiin suhteisiin (*loving*). Maailmaan orientoitumisella puolestaan tarkoitetaan osallistumista omaa ja yhteistä elämää koskeviin toimiin ja päätöksiin (*being*). Osallisuuden (*participation*) kokemukseen vaikuttaa se, että voi tulla kuulluksi ja nähdyksi omana itsenään yhteisönsä jäsenenä. Hyvinvoinnin ulottuvuudet limittyvät toisiinsa ja kullakin niistä on itsenäistä arvoa, minkä vuoksi mikään niistä ei voi korvata muita. (Bardy 2013, 67–69.)

Unicefin tutkimuskeskuksen raportissa vuodelta 2013 kuvattiin 29 vauraan maan lasten hyvinvointia viidellä eri ulottuvuudella, jotka olivat aineellinen hyvinvointi, terveys ja turvallisuus, koulutus, riskikäyttäytyminen sekä asuminen ja ympäristö. (Iivonen 2013, 318–319.) Opetusministeriö asetti vuonna 2009 työryhmän laatimaan ehdotuksen lasten hyvinvoinnin indikaattoreiksi. Toimeksiannon mukaan indikaattorit tuli määrittellä lapsen oikeuksien sopimuksen pohjalta. Työryhmän ehdotuksessa hyvinvointia kuvattiin kuudella ulottuvuudella, jotka olivat materiaallinen elintaso, terveys- ja hyvinvointi, koulu ja oppiminen, turvallinen kasvuympäristö, osallistuminen ja sosiaalinen toiminta sekä yhteiskunnan tarjoama tuki ja suojelu. (Iivonen 2013, 327;330.)

Lasten hyvinvointi ei ole irrallinen asia aikuisten hyvinvoinnista. Vanhempien hyvinvointi, työelämä ja sen muutokset sekä yleinen perhe- ja yhteiskuntapolitiikka vaikuttavat hyvinvoinnin mahdollistamiseen aikuisille ja lapsille. (Vornanen 2001, 39.) Myös Rädyn (2012) mukaan lapsen etua määriteltäessä täytyy huomioida lapsen elämäntilanne perheessä tai sijaiskodissa. Pelkästään lapsen tarpeita ajatellessa unohtaen lapsen elämisen perheessä, voidaan ajautua lapsen edun kannalta vastaiseen lopputulok-

seen. Kuitenkaan lapsen edun kustannuksella ei voida hoitaa vanhempia tai ryhtyä perheenyhdistämiseen, jos se on lapsen edun vastaista. Kussakin tilanteessa on löydettävä sellainen ratkaisu, joka turvaa lapselle hyvän hoidon ja kasvatuksen ja lapsen oikeudet vanhempiinsa. (Räty 2012, 13.)

Lapsen hyvinvoinnin määrittely näyttäytyy yhtä laajana kuin lapsen edunkin määrittely. Ihmisoikeussopimukset tai lainsäädäntö eivät ole kyenneet antamaan lapsen hyvinvoinnille yksiselitteistä määritelmää. Edellä mainitun perusteella lapsen hyvinvoinnin osatekijöinä voidaan kuitenkin nähdä lapsen ihmisoikeudet, terveys, turvallisuus, yhteiskunnan tarjoama tuki, aineelliset tarpeet, ihmissuhteet, tulevaisuuteen vaikuttavat tekijät (esim. koulutus), yksilöllisyyden huomioiminen sekä osallisuus. Osallisuus, turvallisuus ja tulevaisuus ovat siis hyvinvoinnin ja lapsen edun yhteisiä käsitteitä lapsen oikeuksien sopimuksen, lainsäädännön ja kirjallisuuden perusteella.

Sosiaalitieteen näkökulmasta lapsen hyvinvointi näyttäytyy ennen kaikkea hyvinvoinnin edistämisenä. Hyvinvointia edistetään mahdollistamalla lapselle kokemukset turvallisuudesta, onnellisuudesta ja tyytyväisyydestä. Hyvinvointiin nähdään vaikuttavan myös hyvinvoinnin ja hyvän lapsuuden tulkinta, jonka tekemiseksi tarvitaan yhteistyötä lasten kanssa. Lisäksi lapsen hyvinvointiin vaikuttaa laajasti lapsen elin- ja toimintaympäristö sekä ihmissuhteet. Lasten hyvinvoinnin edistäminen nähdään yhteiskunnan tärkeänä tehtävänä. Lainopillinen näkökulma puolestaan korostaa lapsen hyvinvoinnin turvaamista. Lainsäädäntö antaa siis reunaehdot lapsen hyvinvoinnille ja sosiaalitiede laajentaa sitä.

3.2 Osallisuus

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12–15 artikloiden sisältämät oikeudet voidaan luokitella osallisuuteen liittyviin oikeuksiin (Mahkonen 2010, 85;94). Sopimuksen mukaan

lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä. Lapsella on myös oikeus ilmaista vapaasti mielipiteensä. Sopimusvaltioiden tulee kunnioittaa lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen. Lisäksi sopimusvaltiot tunnustavat lapsen oikeuden yhdistymisvapauteen ja rauhanomaiseen kokoontumisvapauteen. (LOS 12–15 artiklat.)

Lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että lapsen etua määriteltäessä on otettava huomioon lasten näkemykset asiasta. Lapsen etua ei yleensä ole mahdollista selvittää ilman lapsen kuulemista. (Hakalehto-Waino 2013, 300–301.) Komitea on useasti todennut, että lapsen oikeus osallistua on keskeinen osa lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattua lapsen edun määritelmää. Lapsi voi silloin olla itse mukana niissä prosesseissa, joissa päätetään hänen hyvinvoinnistaan. (Pajulammi 2014, 181.) Komitean mukaan osallistumisen käsite korostaa sitä, että lasten kuulemisen pitäisi olla lähtökohta lasten ja aikuisten voimakkaalle vuoropuhelulle menettelytapojen, ohjelmien ja toimenpiteiden kehittämisestä kaikilla lasten elämän kannalta keskeisillä aloilla (Committee on the Rights of the Child 2009, 5).

Lasten oikeuksien sopimuksen kanssa sopusoinnussa olevilla sääntelyillä ja menettelyillä varmistetaan, että lapset saavat vapaasti ilmaista näkemyksensä ja näkemykset otetaan vakavasti huomioon (Pajulammi 2014, 323). Lapsia koskevassa lainsäädännössä lapsen huomioimisella ja lapsen toiveiden ja mielipiteen selvittämisellä pyritään mahdollistamaan lapsen kasvu aikuisuuteen osallistumalla kehitystason mukaan lasta itseään koskeviin ratkaisuihin (Ikonen 2013, 397). Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 6 §:n mukaan ketään ei saa asettaa ilman hyväksyttävää perustetta eri asemaan iän perusteella ja lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa asioihinsa kehitystään vastaavasti. PL 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Kenenkään

henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti tai ilman laissa säädettyä perustetta. Lain esitöissä tuodaan esille, ettei perusoikeussuoja ole lähtökohtaisesti riippuvainen henkilön iästä. Se ei kuitenkaan vaikuta oikeustoimikelpoisuuteen. Perusoikeudet siis kuuluvat myös holhouksen alaisena oleville, mutta niihin liittyvä puhevalta voi olla holhoojalla. (HE 309/1993.)

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 4 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan. Hallituksen esityksen mukaan lapsen etua selvittäessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide. Lapsilainsäädännössä sekä lasta koskevassa päätöksenteossa pienen lapsen mielipiteen selvittämisellä ja varttuneemman lapsen kuulemisella on korostunut asema. (HE 252/2006, 15.) LSL 22 §:n mukaan lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa. Lisäksi LSL 24 §:ssä mainitaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäväksi avustaa virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä. Myös esitutkintalain (22.7.2011/805) 8 §:n mukaan tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa.

Lain sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812) 8 §:ssä säädetään asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta. Alaikäisten asiakkaiden asemasta ja itsemääräämisoikeudesta säädetään AsiakasL 10 §:ssä. AsiakasL 10 §:n mukaan alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Lain esitöissä perustellaan pykälää YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3, 12 ja 16 artikloilla. Esitöissä mainitaan lapsen oikeuksien yleissopimuksen kiinnittävän huomiota siihen, että lapset ja nuoret ovat ajattelevia yksilöitä ja oman elämänsä subjekteja eivätkä pelkästään aikuisten toiminnan ja huolenpidon passiivisia kohteita. (HE 137/1999.) AsiakasL 10 § on

myös yhdenmukainen PL 7 §:n kanssa, jossa säädetään jokaiselle kuuluvasta oikeudesta henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen eli itsemääräämisoikeuteen.

Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 4 §:n mukaan asiakkaan etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan, yhteistoiminnan asiakkaan kanssa sekä osallisuutta edistävän toiminnan. SHL 32 §:n mukaan lapsen ja nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota sosiaalihuollon tarvetta arvioitaessa, lasta ja nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä sekä sosiaalihuoltoa toteutettaessa. Lapselle on turvattava hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla mahdollisuus saada tietoa häntä koskevassa asiassa ja esittää siitä mielipiteensä ja toivomuksensa. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille.

Lapsen osallisuuden voidaan nähdä muodostuvan juridisessa kielenkäytössä lapsen puhevallasta, kuulemisesta, mielipiteiden selvittämisestä sekä lapsen näkemysten esittämisestä ja huomioonottamisesta. Puhevalta on oikeudellisesti katsottuna vahvin osallisuuden muoto. Puhevallalla tarkoitetaan virallisuonteista kuulemistä, joka on eri asia kuin mahdollisuus esittää mielipiteitä epämuodollisesti. Kuuleminen voi tarkoittaa puhevallan kaltaista muodollista kuulemistä tai epämuodollista lapsen mielipiteiden kuulemistä esimerkiksi tosiasiallisessa hallintotoiminnassa. Mielipiteen selvittämisellä tarkoitetaan käsillä olevan asian selvittämistä eikä edellä mainitusta menettelyllisestä oikeudesta muodolliseen kuulemiseen. Mielipiteen selvittämiseksi voidaan lukea kaikki osallisuutta koskevat tilanteet, joissa kysymys on asian selvittämisestä ilman kuulemisvelvoitetta. Mielipiteen selvittämisessä siis lapselta saatava tieto on suhteessa asian ratkaisuun. Näkemysten esittäminen puolestaan viittaa tilanteeseen, jossa ei varsinaisesti pyritä saamaan selville mitään asian kannalta ratkaisevaa. Oikeus esittää näkemyksiään perustuu samaan ihmisarvoisen kohtelun vaatimukseen kuin muutkin edellä mainitut osallisuuden muodot. (Pajulammi 2014, 144–146.)

Juridisen tason lisäksi osallisuuden toteutumista voidaan tarkastella myös osallistuvan lapsen kokemuksena. Kokemuksen syntyminen on vuorovaikutuksen tulos. Erityisesti pienten lasten osallisuuden toteutumisessa korostuu aikuisten rooli osallisuuden edellytysten luojana. Lapsella täytyy olla tilaa sekä fyysisesti että henkisesti ja mahdollisuus olla turvallisesti läsnä häntä koskevissa asioissa. Hotari, Oranen ja Pösö (2013, 150–153) esittelevät Shierin mallin, jossa tarkastellaan aikuisten valmiuksia, mahdollisuuksia ja velvoitteita suhteessa lasten osallisuuteen. Osallisuus on jaettu mallissa viiteen osaan. Alhaisimmalla asteella on lasten kuunteleminen, minkä jälkeen tulevat lasten tukeminen mielipiteiden ilmaisussa, lasten näkemysten huomioon ottaminen ja lasten ottaminen mukaan päätöksentekoon. Korkein osallisuuden aste on vallan ja vastuiden jakaminen lasten kanssa. Valmiuksien arvioimisella tarkoitetaan sitä, onko työntekijällä tarvittavat valmiudet toimia osallisuuden osa-alueen toteutumiseksi. Mahdollisuuksien osalta arvioidaan sitä, onko toteutuminen mahdollista esimerkiksi resurssien, organisaation, tilojen tai välineiden puolesta. Mallissa arvioidaan myös sitä, onko olemassa rakenteita, kuten lainsäädäntöä, toimintaohjeita tai vakiintuneita käytäntöjä, jotka velvoittavat osa-alueen mukaiseen toimintaan. (Hotari ym. 2013, 150–153.)

Shierin mallin lisäksi Hotari ym. (2013) tuovat esille Nigel Thomasin kehittämät osallisuuden ulottuvuudet, jotka ovat mahdollisuus valita, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen ja mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Osallisuuden nähdään rakentuvan mallin mukaan ensinnäkin siitä, minkälaiset mahdollisuudet lapsella on valita, osallistuuko johonkin prosessiin vai ei. (Hotari ym. 2013, 150–153.)

Myös Hirvelä (2006, 27) tarkastelee lapsen osallisuutta lapsen oman kokemuksen ja vuorovaikutuksen kautta. Lapsen kuuleminen oikeusprosessissa kytkee yhteen lapsen edun, lapsen suojelemisen ja lapsen itsemääräämisoikeuden. Kuulustelumenetelmien ja keinojen, joilla lapsen kertomus välittyy oikeudelle, tulee varmistaa, että lapsi tulee kuulluksi ja ymmärretyksi riippumatta esimerkiksi siitä, ettei hän kielellisen kehityksensä vuoksi osaa ilmaista itseään yhtä hyvin kuin aikuinen. Lapsen edun vaatimus edellyt-

tää suojelemisen näkökohtaa ja vastuuta siitä, ettei lasta vahingoiteta kuulemisen yhteydessä eikä aiheuteta tarpeetonta lisäkärsimystä. (Hirvelä 2006, 27.)

Lapsen osallisuudella tarkoitetaan yleisesti kommunikaatiota lapsen kanssa sekä hänen kuuntelemistaan, kuulemistaan sekä kunnioittamistaan. Osallisuus kuvaa lapseen liittyviä prosesseja, joihin kuuluu lasten ja aikuisväestön vastavuoroiseen kunnioitukseen perustuvaa tiedonvaihtoa ja vuoropuhelua. (Pajulammi 2013, 96–97.) Lasten osallisuus osallistaa myös aikuiset niissä asemissa, joissa he kohtaavat lapsia. Aikuisten tulee edistää vuorovaikutusta ja luoda mahdollisuuksia osallistumiselle. (Vornanen 2001, 36.)

Lasten kyky järkevään ajatteluun, syy- ja seuraussuhteiden ymmärtämiseen ja sosiaalisten suhteiden merkityksen ymmärtämiseen on usein suurempi kuin ajatellaan. Siksi arvioitaessa lapsen osallisuutta (ja suojaamista) tulisi tarkkailla yksilöä itseään eikä tehdä oletuksia esimerkiksi lapsen biologisen iän tai perhedynamiikan perusteella. (Pajulammi 2014, 163.) Malloy ym. (2011, 425) mukaan lapsia kuulevat ammattilaiset hyötyisivät lapsen kehityksen, kykyjen ja rajoitteiden ymmärtämisestä. Erityisesti erityislasten yksilöllisten kehityshäiriöiden ymmärtäminen on tärkeää, koska varsinkin heidän osallisuuttaan täytyy tukea (Malloy ym. 2011, 425). Myös Lamb ym. (2011, 31) tuovat esille lasten yksilöllisten piirteiden merkityksen lasten kommunikaatiossa. Ymmärrys lapsen yksilöllisistä piirteistä, kuten puheen kehityksestä, temperamentista tai sosiaalisista taidoista, auttaa aikuista ymmärtämään lasta ja helpottaa heidän välistä kommunikaatiotaan (Lamb ym. 2011, 31–37).

Ilman valtaa yksilö ei voi osallistua eikä vaikuttaa omiin asioihinsa. Lapsen autonomisuuden kasvattaminen esimerkiksi lapsen osallisuusmahdollisuuksia kehittämällä vähentää aikuisten henkilöiden valtaa ja siirtää sitä lapselle. Vallan siirtyminen edellyttää aikuisilta motivoitunutta ja aktiivista toimintaa, jossa lapsille pyritään luomaan aidot mahdollisuudet vaikuttamiseen. (Pajulammi 2014, 90; 97–101.) Osallistumisoi-keudet ovat lapsen ainoa keino vaikuttaa lapsen asioista päättävään päätöksentekijään (de Godzinsky 2013, 166).

Pajulammen (2014, 141) mukaan osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista asioista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä niistä ja päästä siten vaikuttamaan niihin asioihin. Myös sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestön Talentian ammattieettisen lautakunnan laatimien eettisten ohjeiden mukaan asiakkaan osallisuus voi toteutua ainoastaan silloin, kun asiakas saa riittävää ja oikeaa tietoa oikeuksistaan, asiakkaalle lain mukaan kuuluvista etuuksista sekä muista asiakkaan asiaan ja tilanteeseen vaikuttavista seikoista (Talentia 2012, 14). Lapsen etua ei voida toteuttaa tai löytää asian ratkaisun pohjaksi, ellei lapsella itsellään ole riittävästi tietoja eri toimenpidevaihtoehdoista mielipiteensä ja käsityksensä pohjaksi. Siksi lapsen etua toteutettaessa on aina riittävästi varmistettava lapsen tiedollinen valmius esittää omat käsityksensä ja mielipiteensä asiasta. (Räty 2012, 14.) Lapsella on myös oltava tieto omista oikeuksistaan ja mahdollisuus reagoida, jos kokee, ettei hänen oikeutensa suojeluun toteudu asianmukaisesti (Hakalehto-Wainio 2013, 39).

Pelastakaa Lapset -järjestön osallisuutta koskevien standardien mukaan osallisuuden tulee rakentua eettisesti kestäväälle pohjalle eli aikuisten tulee olla sitoutuneita eettisesti kestävään lasten osallisuuden edistämiseen ja lapsen etua tavoittelevaan toimintaan. Lasten osallisuuden tulee perustua lasten omien tuntemusten ja tietämyksen pohjalla, jolloin lapset voivat osallistua sellaisella intensiteetillä kuin itse haluavat. Lisäksi osallisuuden käytäntöjen tulee olla lapsiystävällisiä ja ympäristön käytäntöjä tukevaa. Kaikille lapsille tulee turvata yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua ja osallisuutta tukemassa tulee olla aikuisia, jotka osaavat työnsä ja ovat luotettavia. Osallisuuden tulee edistää lasten turvallisuutta ja suojelua. Lasten osallisuutta ja sen vaikutuksia tulisi arvioida ja analysoida myös jälkikäteen ja kertoa vaikutuksista lapselle. (Save the Children 2005.)

Ikonen (2013, 397) on tuonut esille lojaliteettiristiriidan ongelman lapsen ääneen kuulemisessa. Sosiaalityöntekijät voivat arvioida lapsen olevan lojaliteettiristiriidassa, koska lapsi on lähtökohtaisesti lojaali vanhempiansa kohtaan. Siksi lapsen kertoma myönteinen tieto vanhempiansa huolenpidosta voidaan helposti sivuuttaa lojaliteettiristiriitaan vedoten. Lasta ei myöskään saisi painostaa eikä pakottaa ilmaisemaan mielipidet-

tään. Lapsen mielipiteeseen ei luonnollisesti saisi vaikuttaa epäasiallisesti, manipuloimalla tai vieraannuttamalla lasta kummastakaan vanhemmastaan. (Ikonen 2013, 397;398.) Hallituksen esityksen mukaan käytännön ongelmana lapsen osallisuudessa on se, ettei kaikilla lasta kuulevilla ole riittävästi tietoa, taitoa ja aikaa kuulla ja tulkita oikein lapsen tunteja. Sosiaalityöntekijöillä on keskeinen asema, kun selvitetään lapsen mielipidettä ja etua viranomaisratkaisuisissa. (HE 137/1999.)

Myöskään osallisuuden käsite ei ole yksiselitteinen. Osallisuudesta on kuitenkin säädetty laeissa enemmän ja yksityiskohtaisemmin kuin lapsen edusta tai lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta. Yhteenvedona voidaan sanoa lapsen osallisuuden muodostuvan lapsen puhevallan käyttämisestä, kuulemisesta, mielipiteen ilmaisemisesta ja selvittämisestä, näkemysten esittämisestä, osallistumisesta ja vaikuttamisesta, tiedonsaannista, itsenäisestä päätöksenteosta sekä vapaudesta valita. Lisäksi lapsen osallisuus on lapsen kanssa tehtävää yhteistyötä, kommunikointia, osallisuuteen tukemista, lapsen kuuntelemisesta sekä kunnioittamista.

Lainopillisesti lapsen osallisuuden voidaan siis nähdä muodostuvan virallisuonteisesta kommunikaatiosta lapsen kanssa, johon kuuluvat kaikki edellä mainitut osallisuuden tekijät. Sosiaalitiede puolestaan tuo osallisuuden näkökulmaan lisäksi lapsen oman kokemuksen, joka syntyy vuorovaikutuksesta aikuisen kanssa.

3.3 Turvallisuus

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 31–39 artikloiden sisältämät oikeudet voidaan luokitella suojeluun (*protection*) liittyviin oikeuksiin (Mahkonen 2010, 85;94). Sopimuksessa tunnustetaan lapsen oikeus lepoon ja vapaa-aikaan. Lapsia suojellaan taloudelliselta hyväksikäytöltä sekä sellaiselta työnteolta, joka vaarantaa tai haittaa hänen koulutustaan tai on vahingollista hänen terveydelleen tai kehitykselleen. Lapsia suojellaan

huumausaineiden käytöltä sekä pyritään estämään lasten käyttö aineiden laittomassa tuotannossa ja kaupassa. Sopimuksessa sitoudutaan suojelemaan lasta kaikilta seksuaalisen riiston ja hyväksikäytön muodoilta sekä estämään lasten ryöstämisen, myynnin ja kauppaamisen missään tarkoituksessa ja muodossa. Lasta suojellaan myös kaikilta muilta hänen hyvinvointiaan jollain tavoin uhkaavilta hyväksikäytön muodoilta. (LOS 31–36.)

Sopimuksessa taataan, että lasta ei kiduteta, kohdella tai rangaista julmalla, epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla. Lapselta ei saa riistää hänen vapauttaan laittomasti tai mielivaltaisesti. Minkä tahansa laiminlyönnin, hyväksikäytön, pahoinpitelyn, kidutuksen tai muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen, tai aseellisen selkkauksen uhriksi joutuneen lapsen ruumiillista ja henkistä toipumista sekä yhteiskunnallista sopeutumista tulee edistää. Toipumisen ja sopeutumisen on tapahduttava ympäristössä, joka edistää lapsen terveyttä, itsekunnioitusta ja ihmisarvoa. (LOS 37–39.)

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 4 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, turvallisen kasvuympäristön sekä ruumiillisen ja henkisen koskemattomuuden. Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 5 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat mahdollisuuden saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden. SHL 13 §:n mukaan lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada viipymättä lapsen terveyden tai kehityksen kannalta välttämättömät sosiaalipalvelut. Palvelujen on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa.

Lapsen edun käsite voi luoda mielikuvan lapsen suojaamisen tarpeesta. Lapsen suojaaminen erilaisilta riskeiltä on tärkeää, mutta suojeleminen, joka kohdistuu kaikkiin lapsiin yhtenäisenä sosiaalisena kategoriana, ei palvele todellista lapsen etua. Lapsen oikeus tulla suojelluksi sekä oikeus osallistua tähtäävät lapsen hyvinvointiin ja oikeudenmu-

kaiseen kohteluun. (Pajulammi 2014, 191–194.) Lapsen suojaamisen taustalla voi olla lapsen biologisesta, tiedollisesta, psyykkisestä tai sosiaalisesta kehityksestä johtuvat syyt. Lapsen somaattisten ominaisuuksien ohella suojelun perusta on kognitiivisessa varttumisessa sekä emotionaalisessa ja sosiaalisessa kehittymättömyydessä. (Mahkonen 2003, 27–28.)

Pajulammi (2014, 191–194) näkee lapsen hyvinvoinnin ja oikeudenmukaisen kohtelun osallisuuden ja suojelemisen välisenä tasapainona. Periaatteet tulisi nähdä kietoutuneina toisiinsa siten, ettei kumpaakaan periaatetta voida soveltaa ilman että samalla otetaan huomioon toinen periaate ja annetaan sille tietty painoarvo. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen osallistuminen itseään koskevaan päätöksentekoon on usein merkittävässä roolissa, kun lapsi on suojan tarpeessa. Kun lapsi on haavoittuvassa asemassa tai alttiina väkivallalle, on erityisen tärkeää kuulla lasta. Siksi lapsen oikeudella osallistua on lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa ja hyväksikäyttöä ehkäisevä tehtävä perheen sisällä ja sen ulkopuolella. Lapsi on usein itse paras kertomaan, miten hänen asiansa ovat ja onko hän suojan tarpeessa. Lapsen suojelemiseksi on siis tärkeää, että hän osallistuu omien asioidensa käsittelyyn. Lapsen on voitava kokea olonsa turvalliseksi ja se edellyttää, ettei häntä jätetä omaan tilanteeseensa nähden ulkopuoliseksi. Lapsen mielipiteen muodostamista taas edesauttaa, jos lapsi kokee olevansa turvassa. Lapsen aito kokemus osallisuudesta ja kuulluksi tulemisesta edellyttää kokemusta turvallisuudesta. (Pajulammi 2014, 191–194.)

Viranomaisten tulee kartoittaa ne tilanteet, joissa lapset voivat altistua huonolle kohtelulle. Velvollisuuteen suojella lasta kuuluu sellaisista menetelmistä huolehtiminen, joiden avulla on mahdollista ennalta estää, tunnistaa, raportoida, käsitellä ja seurata riskitilanteet. (Hakalehto-Wainio 2013, 39.)

Luvussa 2.2 pohdittiin *protection* käsitteen suomennosta. Englannin kielisellä termillä *protection* tarkoitetaan sopimuksessa suojelua, turvaa ja huolenpitoa. Tutkimuksessa *protection* on käännetty käsitteeksi turvallisuus, jotta se käsittäisi sekä suojelun, turvan tunteen ja huolenpidon ulottuvuudet. Turvallisuuden käsite on siis moniulotteinen ja tilannesidonnainen. Turvallisuudella käsitetään erilaisia asioita riippuen yhteydestä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen, lainsäädännön ja lapsen etuun liittyvän kirjallisuuden valossa lapsen turvallisuus kuitenkin muodostuu levosta ja vapaa-ajasta, ruumiillisesta ja henkisestä koskemattomuudesta, vapaudesta, iän ja kehitystason mukaisesta valvonnasta, turvallisesta kasvuympäristöstä, huolenpidosta, turvallisesta kehityksestä, osallisuudesta sekä yhteiskunnan tuesta.

Turvallisuuden käsite viittaa lainsäädännössä lapsen suojelemiseen lapsen henkisen ja ruumiillisen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Sosiaalitieteen näkökulmasta lapsen turvallisuus nähdään ennen kaikkea lapsen omana kokemuksena. Lainsäädännön voidaan nähdä antavan keinot lapsen suojelemiseksi ja turvallisuuden takaamiseksi, kun puolestaan sosiaalitiede osallistaa lapsen turvallisuuden määrittelyssä.

3.4 Tulevaisuus

Lapsen oikeuksien näkökulman todellinen huomioon ottaminen edellyttäisi sitä, että suomalaisessa lainsäädäntötyössä arvioitaisiin säännönmukaisesti päätösten, linjausten ja muiden toimenpiteiden lapsiväestöön kohdistuvat vaikutukset. Lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että käytettäessä lapsen etua ratkaisuperusteena on tuotava esiin, millä tavoin ratkaisu toteuttaa lapsen etua paremmin kuin muut ratkaisuvaihtoehdot. Pelkkä viittaaminen ei osoita riittävästi sitä, että tapauksessa olisi pohdittu lapsen edun sisältöä sopimuksessa tarkoitetulla tavalla. Esimerkiksi Ruotsissa arvioiminen on ratkaistu hyväksymällä lapsen oikeuksien sopimuksen täytäntöönpano-ohjelma, johon kuuluu lapsivaikutusten arviointi. Ohjelman mukaan kaikkeen lapsiin liittyvään päätöksentekoon on sisällytettävä ja dokumentoitava toimenpiteiden vaikutukset lapsiin. Arviointi on väline varmistaa lasten oikeusturvan asianmukainen toteutuminen. (Hakalehto-Wainion 2013, 309–311.)

Lastensuojelulain (13.4.2007/417) 4 §:n mukaan lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen, turvallisen kasvu ympäristön, itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen sekä mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan.

Sosiaalihuoltolain (30.12.2014/1301) 4 §:n mukaan asiakkaan etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet. SHL 5 §:n mukaan lasten kohdalla on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut parhaiten turvaavat tasapainoisen kehityksen sekä itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen. SHL 9 §:n mukaan kunnallisten viranomaisten on yhteistyössä seurattava ja edistettävä lasten ja nuorten hyvinvointia sekä poistettava kasvuolojen epäkohtia ja ehkäistävä niiden syntymistä.

Mahkosen (2003, 44–45) mukaan yksi lapsen edun johtavista lähtökohdista on tulevaisuus. Lapsen etua arvioidaan aina menneisyyden ja olevaisuuden pohjalta, mutta näkökulma on aina tulevaisuuteen suuntaava. Kyse on ennustamisesta, mutta ei kokeiluista lasten kustannuksella (Mahkonen 2003, 44–45). Rädyn (2012, 14–14) mukaan lapsen etua määrittäessä on aina kysymys erilaisten lapsen elämään vaikuttavien olosuhteiden arvioinnista ja niiden välisten syy- ja seuraussuhteiden punninnasta. Valinnassa on otettava huomioon käytettävissä olevat ratkaisuvaihtoehdot ja niiden merkitys lapsen tulevaisuuteen nähden. Tosiasiassa viranomaistoiminnassa on kysymys ennusteen tekemisestä siitä, miten viranomaisten käytettävissä olevat ratkaisuvaihtoehdot tai viranomaisen tekemät ratkaisut tosiasiassa vaikuttavat lapsen edun toteutumiseen nyt ja tulevaisuudessa. Voi olla vaikeaa erottaa se, onko kysymys ennusteen tekemisestä lapsen koko lapsuusikään vai lapsen elämään lyhyellä tähtäimellä. (Räty 2012, 14–15.) Myös Salminen (2008, 4) näkee lapsen edun määrittämisessä keskeisenä

arvioida, miten kulloinkin tehtävät valinnat ja ratkaisut parhaiten edistävät lapsen tulevaisuutta.

Tulevaisuus käsitteenä on harvoin mainittu lapsen edusta säädettäessä. Kuitenkin siihen on viitattu sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa että lainsäädännössä toimenpiteiden vaikutusten arvioimisella ja erilaisten asioiden mahdollistamisella ja turvaamisella lapselle. Lapsen tulevaisuus ja sen edistäminen tulisi huomioida kaikessa toiminnassa niin yhteiskunnallisella kuin yksilönkin tasolla. Lapsen tulevaisuuteen vaikuttavat lapsen kehityksen turvaaminen, jatkuvat ihmissuhteet, koulutus, turvallinen kasvuympäristö, mahdollisuus itsenäistymiseen, osallisuus sekä toimenpiteiden vaikutusten arviointi, hyvinvoinnin epäkohtien ehkäiseminen, hyvinvoinnin edistäminen ja sen seuranta.

Lainsäädäntö pyrkii siis turvaamaan ja edistämään lapsen tulevaisuutta kiinnittämällä huomiota seikkoihin, jotka vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen. Sosiaalitieteen näkökulmasta lapsen tulevaisuuteen vaikuttavat nykyhetken lisäksi lapsen menneisyys.

4 Lapsen etu sosiaalityöntekijän määrittelemänä

4.1 Mitä on lapsen etu?

Sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin haastattelun ensimmäisessä osiossa näkemyksiä siitä, mitä on lapsen etu. Hyvinvointiin, osallisuuteen, turvallisuuteen ja tulevaisuuteen liittyvät tulokset on esitetty luvuissa 4.2–4.5. Näiden käsitteiden lisäksi vastauksissa tuli esille myös muita lapsen etuun vaikuttavia tekijöitä. Muista käsitteistä yleisimmät olivat vanhemmuus ja ihmissuhteet (*taulukko 1*).

Taulukko 1. Tuomioistuinsovittelun asiantuntija-avustajien ja oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden käyttämät käsitteet haastattelun I osiossa

<i>Käsite</i>	<i>Asiantuntija-avustajien lukumäärä (n=4) / käsitteen lukumäärä vastauksissa</i>	<i>Oikeuspsykiatrian sosiaalityöntekijöiden lukumäärä (n=3) / käsitteen lukumäärä vastauksissa</i>
<i>Hyvinvointi</i>	<i>3 / 4</i>	<i>1 / 1</i>
<i>Osallisuus</i>	<i>2 / 5</i>	<i>0 / 0</i>
<i>Turvallisuus</i>	<i>4 / 5</i>	<i>1 / 2</i>
<i>Tulevaisuus</i>	<i>1 / 1</i>	<i>0 / 0</i>
<i>Vanhemmuus</i>	<i>3 / 21</i>	<i>1 / 2</i>
<i>Ihmissuhteet</i>	<i>3 / 3</i>	<i>1 / 1</i>

Vanhemmuus korostui myös haastattelun toisessa osiossa. Vanhemmuuden käsitettä olivat käyttäneet kolme neljästä asiantuntija-avustajasta (n6, n7, n8) yhteensä 14 kertaa. Oikeuspsykiatrian sosiaalityöntekijöistä kaksi neljästä (n2, n4) käsitteivät vastauksissaan vanhemmuutta yhteensä viisi kertaa. Myös ihmissuhteita käsiteltiin haastattelun toisessa osiossa, mutta vähemmän suhteessa vanhemmuuteen.

Jokainen tämän tutkimuksen teoriaosuudessa määritelty lapsen edun osakäsite tuli esille asiantuntija-avustajien haastattelun ensimmäisen osion avoimissa vastauksissa. Tulevaisuutta käsitteli vain yksi avustaja (n5). Oikeuspsykiatrian sosiaalityöntekijät eivät nostaneet esille osallisuutta tai tulevaisuutta lapsen edusta kirjoittaessaan. Hyvinvointia käsiteltiin yhdessä vastauksessa (n1), samoin turvallisuutta (n2).

Lapsen etu toimintaa ohjaavana periaatteena tuli esille sekä asiantuntija-avustajina toimivien sosiaalityöntekijöiden että lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden vastauksissa (n1, n5, n7). Osa kummankin ammattiryhmän vastaajista (n1, n3, n5, n7, n8) koki lapsen edun ymmärtämisen tai määrittelemisen vaativan tapaus- ja lapsikohtaista arviointia ja harkintaa sekä asioiden pohtimista lapsilähteisesti.

Useassa vastauksessa (n3, n4, n7, n8) pohdittiin lapsen edun määrittelijän merkitystä. Yksi vastaajista (n7) totesi tarkastelevansa lapsen etua vastauksissaan asiantuntija-avustajan työn ja sovitteluistuntojen näkökulmasta. Eräs lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijä (n3) pohti vastauksessaan, kuka lapsen etua voi määrittellä. Hänen mukaansa lastensuojelulaki antaa vastuun ja velvollisuuden lastensuojelun lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle määrittellä lapsen etu ja usein viranomaisten puheissa sitä määrittelevät muutkin tahot. Hän näki lapsen edulle lukuisia erilaisia määritelmiä siitä riippuen määrittelijästä. Myös erään asiantuntija-avustajan (n8) kokemuksen mukaan lapsen edun käsite voi merkitä erilaisissa työtehtävissä ja työympäristöissä työskenteleville sosiaalityöntekijöillekin eri asioita. Hän toi esille lapsen edun käsitteeseen sisältyvän myös laajoja ja periaatteellisia asioita, joista ainakin samaa kulttuuria edustavien on helppo olla yksimielisiä.

Eräs lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijä (n4) koki vaikeaksi vastata haastattelun toisen osion kysymyksiin puhtaasti oman työnsä näkökulmasta, koska yksiköissä tehtävä työ on suurelta osin koko tiimin yhdessä tekemää työtä ja vielä lisäksi tiivistä yhteistyötä poliisin sekä tilanteen mukaan lastensuojelun kanssa. Hän koki sosiaalityöntekijän työnsä olevan linkittyneenä koko työryhmän työhön. Hän kertoi pohtivansa vastauksia siksi enemmän koko työryhmän näkökulmasta. Sosiaali-

työntekijä myös pohti sitä, onko työryhmässä tehtävä työ ”*ns. perinteistä sosiaalityötä*” vai osittain sosiaalityötä, juridista työn ja tutkimustyötä.

Kolmen asiantuntija-avustajan (n6, n7, n8) haastattelun ensimmäisen osion vastauksista kävi ilmi vanhemmuuden ja sen tukemisen vaikutus lapsen etuun. Erään asiantuntija-avustajan (n7) mukaan on keskeistä auttaa vanhempia näkemään lapsi, lapsen tilanne ja tarpeet. Hän näki lapsen etuna sen, että vanhempia autetaan ymmärtämään toistensa ajatuksia ja ratkaisuja sekä pääsemään näkökulmissaan lähemmäksi toisiaan. Lapsen etua edesauttaa vanhempien yhteistyö, siihen sitoutuminen ja sen tukeminen. Toinen asiantuntija-avustaja (n8) kertoi lapsensa etua ajattelevien vanhempien olevan valmiita tekemään asioita yhteistyönsä parantamiseksi ja tarvittaessa valmiita hakemaan ulkopuolista apua tämän päämäärän saavuttamiseksi.

Muutama sosiaalityöntekijä (n2, n5, n6, n8) toi esille ihmissuhteet osana lapsen etua. Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijän (n2) mukaan osa lapsen etua on mahdollisuus pysyviin läheisiin ihmissuhteisiin, joissa toteutuu perushuolenpito ja turvallisuus sekä mahdollisuus ystävyysuhteisiin. Erään asiantuntija-avustajan (n8) mukaan lapsen etuna voidaan pitää sitä, että aikuisten muuttuvista ihmissuhteista huolimatta lapsille on oikeus säilyttää suhde niihin ihmisiin, jotka he kokevat itselleen läheisiksi.

Eräs lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijä (n2) mainitsi mahdollisuuden yhteisön tukeen osana lapsen etua. Hänen mukaansa ulkopuolisen tahon avulla perhe ei jää yksin ongelmien kanssa. Hän toi esille myös mahdollisuuden oppimiseen ja opiskeluun osana lapsen etua.

4.2 Lapsen kokonaisvaltainen hyvinvointi

Haastattelun ensimmäisessä osiossa sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin avoimesti heidän näkemyksiään siitä, mitä on lapsen etu. Tuomioistuinsovittelun asiantuntija-avustajien vastauksissa (n5, n6) lapsen etuun nähtiin vaikuttavan lapsen kanssa paljon tekemisissä olevien ihmisten, kuten perheen, hyvinvoinnin. Lapsen hyvinvoinnin osatekijöinä vastauksissa mainittiin perheen hyvinvoinnin, vanhempien keskinäisen yhteistyön, perheen talouden sekä lapsen mahdollisuudet koulutukseen, osallisuuteen, itseilmaisuun, vaikuttamiseen ja itsenäistymiseen. Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijä (n1) näki lapsen edun lapsen kokonaisvaltaisena hyvinvointina, josta huolehditaan päätöksillä, tuella, avuilla ja kaikilla muilla toimilla.

Haastattelun toisessa osiossa sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin mitä lapsen hyvinvointi heidän mielestään tarkoittaa ja miten he edistävät sitä työssään. Lapsen hyvinvointi nähtiin lapsen kokonaisvaltaisena huolenpitona, psyykkisten, sosiaalisten ja fyysisten tarpeiden tyydyttämisenä, onnellisuutena sekä tyytyväisyytenä. Lapsen hyvinvointiin vaikuttaa avustajien mukaan elämän ja ympäristön turvallisuus, ikätasoisien elämän eläminen, ennakoitavuus, asioiden pysyvyys, läheisyyden ja rakkauden saaminen sekä lapsen etusijalle laittaminen niin vanhempien kuin viranomaistenkin toimesta. Myös lapselle tärkeiden ihmissuhteiden ja niiden säilymisen nähtiin vaikuttavan lapsen hyvinvointiin. Yhdessä vastauksessa (n8) tuotiin esille vanhempien yhteistyön ja heidän hyvinvointinsa merkitys lapsen hyvinvointiin. Erään asiantuntija-avustajan (n7) mielestä lapsen hyvinvointi tarkoittaa kaikkia niitä asioita, joilla voidaan edistää lapsen hyvinvointia ja parantaa sitä. Asiantuntijat kertoivat edistävänsä sovittelussa lapsen hyvinvointia lapsen edun mukaisella ja sitä palvelevalla toiminnalla sekä tuomalla esiin lapsen näkökulman, tarpeet ja lapsen hyvinvoinnin tekijät ja riskitekijät.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden mukaan lapsen hyvinvointi tarkoittaa rakkautta, rajoja, pysyviä turvaa tuovia ihmissuhteita sekä lapsen fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Eräs sosiaalityöntekijä (n4) toi esille lap-

sen hyvinvoinnin merkitsevän sekä rikostutkinnan että yksikössä tapahtuvan tutkinnan tekemistä niin, ettei siitä aiheudu lapselle ylimääräistä haittaa. Yhdessä vastauksessa (n1) lapsen hyvinvointi nähtiin olevan suhteessa ympäristöön, yhteiskuntaan ja globalisaatioon. Lapsen hyvinvoinnin nähtiin myös tarkoittavan lapsen ja perheen kokonaistilanteen pohjalta tehtävää tarkastelua siitä, miten lapsi voi. Kokonaistilanteen tarkastelulla vastaaja (n3) tarkoitti lapsen hyvinvoinnin tarkastelua lapsen, molempien vanhempien ja muun lapsesta huolta pitävän henkilön sekä koulun tai päiväkodin kanssa.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät näkivät edistävänsä lapsen hyvinvointia huomioimalla lapsen hyvinvoinnin tutkimusprosessin jokaisessa vaiheessa, arvioimalla prosessissa lapsen edun mukaista toimintaa ja tuomalla esille lapsen ja perheen näkökulman suhteessa esitutkintaan. Yksi vastaajista (n4) näki tutkimusprosessiin osallistuvien henkilöiden ammattitaidon ja heidän yhteistyönsä vaikuttavan lapsen hyvinvointiin. Eräs vastaajista (n2) pohti myös, edistääkö hän aina lapsen hyvinvointia, koska oikeuspsykiatriset tutkimukset eivät aina tunnu lapsen edun mukaisilta. Vastaajan mukaan silloin pitää ajatella tutkimusten lopputuloksen tuovan lapselle jotain hyvää, kuten sen, että totuus tulee ilmi ja asioita päästään käsittelemään.

Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa näkyy sekä lainsäädännön että sosiaalitieteen näkökulmat. Vastauksissa tuotiin esille lapsen hyvinvoinnin turvaamisen pyrkimys, mutta myös hyvinvoinnin edistäminen. Vastauksissa pohdittiin myös laajasti eri asioita, jotka vaikuttavat lapsen hyvinvointiin.

4.3 Lapsen osallisuuden mahdollistaminen

Haastattelun ensimmäisessä osiossa kaksi tuomioistuinsovittelun asiantuntija-avustajaa (n7, n8) toi osallisuuden esille osana lapsen etua. Toisen vastaajan (n7) mu-

kaan lapset tulisi erotilanteessa ikä- ja kehitystaso huomioiden saattaa enemmän osalliseksi asiassa. Hänen mielestään osallisuuden käsitteen tulisi korvata huolto- ja tapaamisriitatilanteissa mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen. Toisen vastaajan (n8) mukaan lapsen etuun liittyy näkemys siitä, että lapsi on omassa asiassa asiantuntija eikä lasta koskevia päätöksiä pääsääntöisesti tulisi tehdä ilman, että asioista keskustellaan lapsen kanssa ja kuunnellaan hänen näkemyksiään. Lapsella pitää olla myös oikeus olla sanomatta mielipiteitään niin päätettäessä. Lapsi ei kuitenkaan voi olla päättäjän asemassa asioissa, joista hän ei voi todellisuudessa päättää. Silti vastaaja koki tärkeänä, että aikuiset pyrkivät päätöksiä tehdessään kuulemaan ja ottamaan huomioon lapsen ajatukset ja toiveet, vaikkei kaikissa tilanteissa ole mahdollista toimia lapsen haluamalla tavalla. Hän myös toi esille, että lapsella tulisi olla oikeus ilmaista asian herättämiä tunteita.

Haastattelun toisessa osiossa sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin mitä lapsen osallisuus tarkoittaa. Erään tuomioistuinsovittelun asiantuntija-avustajan (n7) mielestä osallisuus tarkoittaa näkökulmaa, jonka mukaan lapsi on oman elämänsä asiantuntija. Hänen mukaansa osallisuus tarkoittaa sitä, että lapsen on mahdollista lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden osallistua työskentelyyn tai kieltäytyä siitä, saada tietoa, vaikuttaa tilanteeseensa, saada tilaa ja tukea ilmaistakseen omia ajatuksia ja mielipiteitä sekä tehdä itsenäisiä päätöksiä. Myös toinen asiantuntija-avustaja (n8) toi esille osallisuuteen kuuluvan lapsen oikeuden valita, ettei halua osallistua itseään koskevan asian käsittelyyn sekä saada riittävästi tietoa siitä, miksi viranomaiset käsittelevät hänen asiaansa ja mitä asiassa tulee seuraavaksi tapahtumaan. Hänen mukaan osallisuus tarkoittaa myös sitä, että lapselle annetaan mahdollisuus tulla kuulluksi itseään koskevassa asiassa. Eräs avustajista (n5) koki, että osallisuus tarkoittaa sitä, että lapsi otetaan huomioon yksilöllisine tarpeineen. Yhden asiantuntija-avustajan (n6) mukaan lapsen edun ja lapsen näkyväksi tekeminen on lapsen osallisuuden ylläpitämistä sovittelussa, vaikkei lapsi olekaan sovittelutilanteessa läsnä.

Asiantuntija-avustajat kokivat edistävänsä lapsen osallisuutta työssään lapsiasiantuntijuutensa kautta, tekemällä lapsi näkyväksi keskusteluissa sekä puhumalla vanhemmille

lapsen osallisuuden puolesta ja siten luomalla lapselle mahdollisuuksia osallisuuteen. Eräs asiantuntija (n8) toi esille varsinaisessa työssään mahdollistavansa lapselle omien ajatusten ja toiveiden esille tuomisen tulevaisuutensa suhteen.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijä (n2) koki lapsen osallisuuden muodostuvan lapsen kuulemisesta, lapselle asioiden selittämisestä ja perustelemisesta sekä neuvottelemisesta lapsen kanssa. Hänen mukaansa osallisuus on myös lapsen tunnetilojen huomioimista. Toinen sosiaalityöntekijä (n1) koki lapsen osallisuuden lapsen mukaan ottamisena ja lapsen mielipiteen huomioimisena häntä koskevissa prosesseissa ja niiden kaikissa vaiheissa. Eräs sosiaalityöntekijä (n3) korosti osallisuudessa sitä, että lapsi on ilmaisemassa mielipiteensä häntä koskeavissa asioissa. Sosiaalityöntekijät edistävät lapsen osallisuutta työssään luomalla lapselle edellytykset puhua hänelle tapahtuneista asioista oikeuspsykologisessa haastattelussa. Sosiaalityöntekijät kokivat myös edistävänsä lapsen osallisuutta informoimalla lapsen haastattelussa ilmi tulleista asioista lapsen ympärillä olevia aikuisia, kuten vanhempia ja lapsen asioista vastaavaa lastensuojelun sosiaalityöntekijää. Eräs sosiaalityöntekijä (n1) kertoi myös antavansa tarvittaessa suosituksia ja ohjeita lapsen osallisuuden vahvistamiseksi.

Sosiaalityöntekijöiden vastauksista voi huomata sekä lainsäädännön että sosiaalitie-teen vaikutukset. Osallisuus nähtiin virallisuonteisena kommunikaationa lapsen kanssa, mutta myös lapsen ja lapsen oman kokemuksen huomioimisena.

4.4 Turvallisuus osana lapsen etua

Jokainen tutkimukseen vastannut tuomioistuinsovittelun asiantuntija-avustaja (n5, n6, n7, n8) toi ensimmäisen osion vastauksessaan esille turvallisuuden tai lapsen suojelun

osana lapsen etua. Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöistä yksi (n2) mainitsi turvallisuuden käsitteen osana lapsen etua. Hänen mielestään turvallisuutta on myös se, että lapsella on mahdollisuus käydä läpi kipeitäkin muistoja.

Haastattelun toisessa osiossa sosiaalityöntekijät määrittivät turvallisuuden ja kertoivat, miten he edistävät sitä työssään. Eräs asiantuntija-avustaja (n6) näki turvallisuuden muodostuvan varhaisen vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen muodostumisen kautta laajentuen lapsen kehittyessä ympäristöön ja sosiaalisiin suhteisiin. Hän liitti turvallisuuden käsitteen hyvinvointiin ja näki turvattomuuden olevan suurin uhka lapsen hyvinvoinnille. Toinen asiantuntija-avustaja (n7) näki turvallisuuden väkivallan riskinä tai lapsen perusturvallisuuteen liittyvinä asioina, kuten yksin ulkona liikkumisena. Turvallisuuden nähtiin myös muodostuvan siitä, että lapsen tarpeet otetaan huomioon, lapsi tulee nähdyksi ja saa empaattista vastetta. Turvallisuutta on lapsen suojeleminen liialliselta fyysiseltä ja psyykkiseltä kuormitukselta. Erään asiantuntija-avustajan (n8) mukaan lapsen turvallisuuteen vaikuttaa erityisesti se, että lapsen vanhemmat ottavat vastuun omasta elämästään ja samalla myös lapsestaan. Hänen mukaansa lapsen pitää saada elää ikäisensä lapsen elämää ilman liiallista vastuunottoa asioista, joista lapsi ei voi päättää tai olla vastuussa. Vanhempien pitää myös pystyä asettamaan lapselleen turvalliset rajat, jotka tuovat lapsille myös turvallisuutta. Turvallisuutta lapselle tuo lisäksi varmuus siitä, että vanhempien erosta huolimatta lapsi saa rakastaa kumpaakin vanhempansa ja olla tärkeä kummallekin vanhemmalleen.

Asiantuntija-avustajat kokivat edistävänsä lapsen turvallisuutta arvioimalla lapsen tilannetta kokonaisvaltaisesti. Eräs asiantuntija-avustaja (n6) kertoi taustoittavansa lapsen tilannetta kysymyksiin ja havainnoin, jotta arvioinnin ja harkinnan kautta voi löytää oikeat keinot lapsen turvallisuuden edistämiseksi. Toinen (n5) totesi käyvänsä läpi eri tilanteita lapsen näkökulmasta. Eräs asiantuntija-avustaja (n8) kertoi edistävänsä lapsen turvallisuutta työssään ottamalla selvästi kantaa vanhemman kykyyn toimia vanhempana, mikäli siitä on noussut huolta. Hän myös toi esille velvollisuutensa viranomaisena tehdä lastensuojeluilmoitus, mikäli lastensuojelun pitää puuttua lapsen ja perheen asioihin. Eräs avustaja (n7) pyrki työssään miettimään, miten voi vaikuttaa

työskentelyyn, keskusteluun ja sen kulkuun niin, että se olisi lapsen edun mukaista ja vanhempien tekemä sopimus lapsen asioista olisi ensisijaisesti lapsen etua palveleva.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöistä eräs (n2) toi esille pysyvien ihmissuhteiden merkityksen lapsen turvallisuuteen. Hän viittasi pysyvällä ihmissuhteella lapselle läheiseen aikuiseen, joka pystyy rauhoittamaan lasta, rajaamaan aikuisten asiat lapselta, huolehtimaan lapsen fyysisestä turvallisuudesta ja olemaan johdonmukainen sanoissaan ja teoissaan. Eräs sosiaalityöntekijä (n1) näki turvallisuuden koostuvan hyvinvoinnista ja jakoi turvallisuuden sisäiseen ja ulkoiseen turvallisuuteen ja turvattomuuteen, joihin vaikuttaa lapsen lähiaikuisten antama hoitoja huolenpito sekä ympäristöstä tulevat seikat. Toisen sosiaalityöntekijän (n3) mukaan lapsen turvallisuutta tarkastellaan lapsen kokonaistilanteen kautta ja arvioidaan, ovatko lapsen olosuhteet turvalliset ja onko lapsella oikeus turvallisiin olosuhteisiin.

Kaksi lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikköjen sosiaalityöntekijöistä (n3, n4) kuivat edistävänsä lapsen turvallisuutta tutkimusprosessin aikana tehtävillä ratkaisuilta. Toinen (n4) kertoi, että yksikön tutkimusjakso suunnitellaan yhteistyössä poliisin ja lastensuojelun kanssa ja samalla pohditaan myös turvallisuuteen liittyvät asiat ja tarvittavat järjestelyt tutkimusjakson aikana. Tutkimusjakson jälkeen lapsen tilannetta pohditaan viranomaisneuvottelussa ja tarvittaessa lastensuojelu huolehtii lapsen jatkosta. Myös toinen sosiaalityöntekijä (n3) kertoi tarkastelevansa tutkimusprosessin aikana lapsen olosuhteita ja huolehtia niiden turvallisuudesta. Eräs sosiaalityöntekijä (n2) toi esille huomioivansa lapsen turvallisuuteen vaikuttavat asiat ja tiedottavansa lastensuojelua, hoitotahoja tai lapsen vanhempia tutkimuksessa esille tulleista lapsen turvattomuutta koskevista huolista. Toinen sosiaalityöntekijä (n1) toi esille puuttumalla lapsen turvallisuuteen negatiivisesti vaikuttaviin asioihin antamalla suosituksia ja tekemällä hoitolähetitteitä.

Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa korostui lainsäädännön mukainen turvallisuuden käsite lapsen suojelemisesta lapsen henkisen ja ruumiillisen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Sosiaalityöntehtävien näkökulmasta lapsen turvallisuus lapsen omana kokemuksena jäi vähäisemmälle huomiolle.

4.5 Lapsen tulevaisuuden huomiointi

Ainoastaan yksi sosiaalityöntekijä (n5) käytti tulevaisuuden käsitettä avoimeen kysymykseen lapsen edusta vastatessaan. Sosiaalityöntekijä toimii tuomioistuinsovittelun asiantuntija-avustajana. Hänen mukaansa lapsiyksilön edun ymmärtäminen vaatii tietoa lapsen persoonallisuudesta, ikätasosta, suhteesta itselle tärkeisiin henkilöihin sekä lapsen elämän menneisyydestä, nykyhetkestä ja tulevaisuudesta.

Haastattelun toisessa osiossa sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin, miten he ottavat työssään huomioon lapsen tulevaisuuden ja mitä työkaluja he käyttävät sen arvioimiseksi, miten heidän työssään tekemänsä ratkaisut vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen. Osa asiantuntija-avustajista (n7, n8) toi esille lapsen tulevaisuuden huomioimisen olevan keskeinen asia heidän työssään. Kehittyvän lapsen muuttuvat tarpeet, näkemykset ja toiveet on huomioitava lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisesta sovittaessa. Useampi avustaja (n5, n6, n7) toi esille vastauksessaan huomioivansa lapsen tulevaisuuden huomioidamalla lapsen kehityksen. Eräs asiantuntija-avustaja (n8) kertoi pyrkivänsä luomaan kokonaiskäsityksen lapsen tilanteesta saatavissa olevien tietojen pohjalta ja miettimään sen jälkeen eri ratkaisuvaihtoehtoja. Yksi asiantuntija-avustaja (n5) koki keskittyvänsä työssään vain lapsen nykyhetkeen ja lähitulevaisuuteen. Hänen mukaansa lapsen nykyisyys vaikuttaa merkittävästi lapsen tulevaisuuteen. Avustajan mukaan lapsia koskevien päätöksiä tekeminen harkiten ja lapsen tarpeita kuunnellen vaikuttaa positiivisesti hänen tulevaisuuteensa.

Yhden asiantuntija-avustajan (n6) mukaan varsinaisia käytännön työkaluja ei ole olemassa sovitteluiden arvioimiseksi. Hän kertoi arvioivansa sovittelussa sitä, onko sovittelujen asioiden toteutumisessa epävarmuutta. Silloin lapsen asioista sovitaan määräaikailla tai kokeilusopimuksilla ja vanhemmat tavataan määräajan kuluttua uudestaan

asioiden uudelleen arvioimiseksi. Kaksi asiantuntija-avustajaa (n7, n8) kertoivat työparityön olevan heidän tärkein ja eniten käyttämä työkalu sen arvioimiseksi, miten työssä tehtävät ratkaisut vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen. Työparityöskentely on avustajien mukaan reflektointia ja keskustelemista. Tilanteen lapsen näkökulmasta läpi käymiseen läsnäolijoiden kanssa viittasi eräs asiantuntija-avustaja (n7). Yksi vastaajista (n8) toi esille myös lapsen asian pohtimisen työnohjaajan kanssa. Hän mainitsi vastauksessaan lisäksi teoreettisen tutkimukseen perustuvan tiedon olevan tärkeässä osassa lapsen tulevaisuuteen vaikuttavien ratkaisujen arvioimisessa. Kaksi asiantuntija-avustajista (n5, n7) toi esille koulutuksen ja työkokemuksen olevan arvioinnin työkaluja.

Useimmat lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöistä (n2, n3, n4) mainitsivat vastauksissaan yksiköiden tutkimusten vaikuttavan lapsen tulevaisuuteen. He toivat esille lapsen jatkohoidon ja tuen alkavan tutkimusten jälkeen, kun lapselta on saatu kertomus rikosepäilyyn liittyen. Yksiköt antavat jatkohoitosuosituksia ja tarvittaessa tekevät jatkohoitolähetteitä. Eräs sosiaalityöntekijä (n4) näki lapsen tulevaisuuden kannalta tärkeimpänä sen, että yksikön tutkimus on tehty luotettavasti ja neutraalisti sekä poliisille laadittava lausunto tutkimuksesta on laadittu tieteellisen tutkimuksen periaatteiden mukaan. Hän toi myös esille sen, että tapauskohtaisesti vastuu lapsen tulevaisuudesta jää lastensuojeluviranomaisille. Kahdessa vastauksessa (n3, n4) mainittiin tutkimuksen jälkeen vanhemmille järjestettävän palautetilaisuuden vaikuttavan lapsen tulevaisuuteen. Palautteessa käydään läpi tutkimustuloksia. Esimerkiksi huoltoriidoissa vanhempien palautteessa pyritään siihen, ettei aiheeton epäily lapseen kohdistuneesta rikoksesta jäisi elämään. Toisen sosiaalityöntekijän (n3) mukaan palautteessa yritetään aina nähdä lapsen tulevaisuus positiivisessa valossa. Eräällä vastauksella (n1) todettiin lapsen hyvinvoinnin, turvallisuuden ja osallisuuden vaikuttavan lapsen tulevaisuuteen. Niitä vaalimalla, ohjaamalla, tukemalla ja hoitamalla lapsen tulevaisuus on niin hyvä kuin mahdollista.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöistä kaksi (n1, n2) toivat esille vastauksissaan käyttävänsä työkokemuksiaan työkaluna sen arvioimiseksi,

miten heidän työssään tekemänsä ratkaisut vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen. Toinen (n2) viittasi myös tietonsa ja muiden viranomaisten yhteistyön auttavan arvioinnissa. Toinen (n1) toi työkaluinaan esille koulutuksensa ja sosiaalityön asiantuntijuutensa sekä jatkuvasti läsnä olevan moniammatillisen työyhteisön tuen. Yksi sosiaalityöntekijöistä (n3) ei osannut vastata kysymykseen, koska ei kokenut työssään tekevänsä päätöksiä eikä ratkaisuja, vaan viranomaisyhteistyötä. Hän toi kuitenkin vastauksessaan esille pyrkivänsä käymään työssään keskusteluja, joissa pohditaan erilaisia näkökulmia lapsen turvallisuuteen, hyvinvointiin ja tulevaisuuteen. Hänen tehtävänsä sosiaalityöntekijänä on korostaa lapsen ja perheen näkökulmaa.

Ainoastaan yksi asiantuntija-avustaja (n5) toi vastauksissaan esille lapsen nykyhetken lisäksi menneisyyden vaikuttavan lapsen tulevaisuuteen sosiaalitieteen näkökulman mukaisesti. Muut vastaajat myötäilivät lainsäädännön henkeä tuomalla vastauksissaan esille lapsen nykyhetken ja lapsen kehityksen vaikutuksen lapsen tulevaisuuteen.

5 Tutkimustulokset suhteessa teoriaan

Luvussa 3.1 lapsen hyvinvoinnin osatekijöinä esiteltiin lapsen ihmisoikeudet, terveys, turvallisuus, yhteiskunnan tarjoama tuki, aineelliset tarpeet, ihmissuhteet, tulevaisuuteen vaikuttavat tekijät (esim. koulutus), yksilöllisyyden huomioiminen sekä osallisuus. Myös tutkimukseen osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden vastauksista kävi ilmi samoihin teemoihin kuuluvia asioita lapsen hyvinvointiin liittyen. Hyvinvoinnista kirjoittaessaan vastaajat käsittelivät teemoista selkeästi eniten lapsen ihmissuhteisiin liittyviä asioita. Luvun 3.1 mukaisista hyvinvoinnin yhdeksästä osatekijästä ainoastaan ihmisoikeuksia ei mainittu yhdessäkään hyvinvointia koskevassa vastauksessa. Vähäiselle huomiolle vastauksissa jäi yksilöllisyyden huomioiminen. Se tuotiin esille yhdessä vastauksessa osana lapsen hyvinvointia. Osatekijöihin kuulumattomana mainittiin lapsen etusijalle laittaminen vanhempien ja viranomaisten toimesta.

Ihmisoikeusnäkökulman puuttuminen sosiaalityöntekijöiden vastauksissa on tärkeä tutkimustulos. Lapsen oikeuksien sopimukseen tai yleensä ihmisoikeuksiin ei viitattu kertaakaan haastattelun ensimmäisen eikä toisen osion kysymyksiä vastauksissa. Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa oli paljon aineksia lapsen oikeuksien sopimuksesta, mutta se voi johtua sopimuksen ratifioinnista eli sen toimeenpanosta kansallisella tasolla. Käytännössä sopimuksen toimeenpano tarkoittaa Suomen lapsilainsäädännön olevan yhdenmukainen lapsen oikeuksien sopimuksen kanssa. Sosiaalityöntekijöiden vastaukset myötäilivät siis todennäköisemmin Suomen lainsäädäntöä kuin varsinaisesti lapsen oikeuksien sopimusta.

Lapsen yksilöllisyyden huomioimisen vähäisyydestä voisi päätellä, että sosiaalityöntekijät pohtivat lapsen hyvinvointia yleisellä tasolla työssään. Hyvinvointi voi kuitenkin tarkoittaa eri lapsille eri asioita. Sosiaalityöntekijät pohtivat ensimmäisen osion vastauksissaan lapsen edun määrittelijän merkitystä eli sitä, kuinka lapsen etu voi tarkoittaa

eri ammattilaiselle eri asioita. Samoin he voisivat pohtia lapsen näkökulmasta. Kuinka lapsen edun osatekijät voivat tarkoittaa eri lapselle eri asioita.

Luvun 3.2 mukaisesti lapsen osallisuus muodostuu lapsen puhevallan käyttämisestä, kuulemisesta, mielipiteen ilmaisemisesta ja selvittämisestä, näkemysten esittämisestä, osallistumisesta ja vaikuttamisesta, tiedonsaannista, itsenäisestä päätöksenteosta sekä vapaudesta valita. Lisäksi lapsen osallisuus on lapsen kanssa tehtävää yhteistyötä, kommunikointia, osallisuuteen tukemista, lapsen kuuntelemisesta sekä kunnioittamista. Teemoista lapsen kunnioittamiseen liittyvät asiat nousivat esille sosiaalityöntekijöiden vastauksissa. Lapsen kunnioittamiseen liittyen lapsen nähtiin olevan oman asiansa asiantuntija ja lapsen oikeutena on olla sanomatta mielipiteitään itseään koskevan asian käsittelyssä. Vastauksissa käsiteltiin jokaista teemaa lukuun ottamatta puhevaltaa ja lapsen osallisuuteen tukemista. Lisäksi osana osallisuutta tuotiin esille lapsen yksilöllisten tarpeiden huomioiminen ja lapsen osallisuuden ylläpitäminen lapsen edun ja lapsen näkyväksi tekemisellä tilanteessa, jossa lapsi ei ole läsnä.

Vastauksissa ei todennäköisesti käsitelty lapsen puhevaltaa, koska kummankaan ammattiryhmän työtehtäviin ei kuulu lapsen virallisuonteinen kuuleminen. Puhevalta on oikeudellisesti katsottuna vahvin osallisuuden muoto ja sillä tarkoitetaan virallisuonteista kuulemistä, joka on eri asia kuin mahdollisuus esittää mielipiteitä epämuodollisesti (Pajulammi 2014, 144–146). Lapsen osallisuuteen tukemista käsiteltiin kyllä vastattaessa kysymykseen, miten edistät työssäsi lapsen osallisuutta. Sitä ei kuitenkaan mainittu osana lapsen osallisuutta. Se siis nähdään keinona edistää lapsen osallisuutta, muttei lapsen osallisuuden osana.

On yllättävää, etteivät oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät tuoneet osallisuudesta tai lapsen edusta kirjoittaessaan esille lapsen edunvalvojan sijaista. ETL 8 §:n mukaan tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa. Perheen sisäisissä pahoinpitely- tai seksuaalisen hyväksikäytön epäilyissä lapselle määrätään aina edunvalvojan sijainen esitutkintaa varten.

Luvussa 3.3 tuotiin esille lapsen turvallisuuden muodostuvan levosta ja vapaa-ajasta, ruumiillisesta ja henkisestä koskemattomuudesta, vapaudesta, iän ja kehitystason mukaisesta valvonnasta, turvallisesta kasvuympäristöstä, huolenpidosta, turvallisesta kehityksestä, osallisuudesta sekä yhteiskunnan tuesta. Huolenpitoa osana lapsen turvallisuutta käsiteltiin eniten sosiaalityöntekijöiden vastauksissa. Useimmissa vastauksissa huolenpito yhdistettiin vanhempien lapselle tarjoamaan huolenpitoon. Vapautta ja yhteiskunnan tarjoamaa tukea ei mainittu vastauksissa osana lapsen turvallisuutta. Kahdessa vastauksessa liitettiin lisäksi hyvinvointi lapsen turvallisuuteen.

Vastauksissa ei tullut ilmi lapsen vapautta osana turvallisuutta, koska Suomessa lapsen turvallisuutta harvoin uhkaa laitton tai mielivaltainen vapaudenriisto. Lisäksi vapaus todennäköisesti mielletään osaksi ruumiillista koskemattomuutta. Vaikkei vastauksissa nimenomaisesti ilmennytkään yhteiskunnan antaman tuen merkitys lapsen turvallisuuteen, käsitelivät sosiaalityöntekijät sitä vastauksissaan, osa ehkä huomaamattakin. Heidän työnsä on yhteiskunnan tarjoamaa palvelua lapsen terveyden ja kehityksen edistämiseksi sekä vanhempien, huoltajien ja muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukemiseksi lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa. Yhteiskunnan tarjoamaa tukea, kuten lastensuojelua, käsiteltiin vastatessa kysymykseen, miten edistät työssäsi lapsen turvallisuutta. Sitä ei kuitenkaan mainittu osana lapsen turvallisuutta. Yhteiskunnan tuki, aivan kuten aiemmin mainittu osallisuus ja osallisuuden tukeminen, nähdään keinona edistää lapsen turvallisuutta, muttei lapsen turvallisuuden osana.

Luvun 3.4 mukaisesti lapsen tulevaisuuteen vaikuttavat lapsen kehityksen turvaaminen, jatkuvat ihmissuhteet, koulutus, turvallinen kasvuympäristö, mahdollisuus itenäistymiseen, osallisuus sekä toimenpiteiden vaikutusten arviointi, hyvinvoinnin epäkohtien ehkäiseminen, hyvinvoinnin edistäminen ja sen seuranta. Sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin, miten he ottavat lapsen tulevaisuuden huomioon työssään. Edellä mainituista teemoista hyvinvoinnin edistäminen ja toimenpiteiden vaikutusten arviointi olivat yleisimpiä teemoja sosiaalityöntekijöiden vastauksissa. Vastauksissa käsiteltiin

jokaista muuta teemaa paitsi itsenäistymisen, jatkuvien ihmissuhteiden ja koulutuksen turvaamista lapselle.

Olisi voinut olettaa, että asiantuntija-avustajat olisivat tuoneet vastauksissaan esille huomioivansa työskentelyssään sen, että lapsella säilyy jatkuva ja läheinen suhde molempiin vanhempiinsa. Toki asiantuntija-avustajat, kuten oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijätkin, pohtivat ihmissuhteiden merkitystä vastauksissaan lapsen hyvinvoinnista ja turvallisuudesta. Ihmissuhteet ja vanhemmuus tulivat myös esille osana lapsen etua haastattelun ensimmäisen osion vastauksissa (*taulukko 1*). Lapsen tulevaisuutta käsiteltäessä he eivät kuitenkaan tuoneet asiaa esille.

Sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin, miten he edistävät lapsen hyvinvointia, osallisuutta ja turvallisuutta, millä keinoilla he arvioivat tekemiensä ratkaisujen vaikuttavuutta lapsen tulevaisuuteen sekä mitä työkaluja he käyttävät noiden vaikutusten arvioimiseksi. Vastauksien perusteella suurimpina lapsen edun ja tulevaisuuden edistämisen työkaluina nähtiin sosiaalityöntekijöiden oma asiantuntijuus ja moniammatillisuus. Asiantuntijuus piti sisällään lapsi- ja sosiaalityön asiantuntijuudet, koulutuksen, työkokemuksen ja sosiaalityöntekijän tiedot yleensä. Moniammatillisuuteen sisältyivät moniammatillisen työyhteisön lisäksi työparityöskentely sekä viranomaisyhteistyö. Muina lapsen edun ja tulevaisuuden edistämisen työkaluina nähtiin lapsen ja lapsen näkökulman esille tuonti, lapsen osallisuuden tukeminen, vanhemmille ja muille viranomaisille lapsen asioista tiedottaminen, arviointityöskentely, lapsen edun mukainen toiminta, tutkimukseen perustuvan tiedon hyödyntäminen sekä lapsen hyvinvoinnin huomiointi.

Asiantuntijuus ja moniammatillisuus lapsen edun ja tulevaisuuden edistämisen välineinä ovat linjassa lapsen oikeuksien komitean menettelytapoihin, joilla taataan lapsen edun toteutuminen (ks. luku 2.3). Komitea mainitsee menettelytapojen joukossa pätevät ammattilaiset ja lakimukaiset perustelut. Asiantuntevat lapsen edun määrittelijät edistävät itsessään lapsen etua.

Asiantuntija-avustajien ja oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden ammattiryhmien vastausten välillä oli havaittavissa jonkin verran eroja. Lapsen terveyttä, tur-

vallisuutta ja ihmissuhteita osana lapsen hyvinvointia käsittelivät sekä asiantuntija-avustajat että oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät. Tulevaisuuteen vaikuttavista tekijöistä, osallisuudesta ja lapsen aineellisia tarpeista hyvinvointiin vaikuttavina kirjoittivat ainoastaan asiantuntija-avustajat. Yhteiskunnan tarjoamasta tuesta ja lapsen yksilöllisyyden huomioimisesta osana lapsen hyvinvointia kirjoittivat ainoastaan oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät.

Sosiaalityöntekijöiden ammattiryhmien vastausten erot johtuvat todennäköisesti heidän työtehtävistään. Asiantuntija-avustajat näkevät lapsen hyvinvointiin vaikuttavan tulevaisuuteen vaikuttavat tekijät, lapsen osallisuuden ja aineelliset tarpeet. Juuri niitä asioita käsitellään soviteltaessa huolto- ja tapaamisriitoja. Lapsen asumispaikka ja toisen vanhemmat tapaamiset vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen merkittävästi. Lapsen osallisuus tulee esille pyrkimyksenä pitää lapsi ja lapsen mielipiteet ja toiveet esillä neuvotteluissa. Aineelliset tarpeet voivat liittyä lapsen elatuksesta sopimiseen.

Oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden puolestaan näkevät yhteiskunnan tuen ja lapsen yksilöllisyyden huomioimisen lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeinä todennäköisesti siksi, koska heidän asiakkanaan olevat lapset ovat joutuneet rikoksen uhreiksi. Lapset tulevat tarvitsemaan yhteiskunnan tukea selvitäkseen oikeusprosessista ja ennen kaikkea traumaattisista kokemuksistaan. Sosiaalityöntekijät joutuvat myös pohtimaan osana moniammatillista työryhmää, kuinka yksittäiselle asiakkaana olevalle lapselle luodaan parhaat mahdollisuudet kertoa omin sanoin häneen kohdistuneesta rikosepäilystä.

Lapsen kuulemista, mielipiteen ilmaisemista ja selvittämistä, osallistumista ja vaikuttamista, tiedonsaamista sekä kunnioittamista osana lapsen osallisuutta käsittelivät sekä asiantuntija-avustajat että oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät. Asiantuntija-avustajat käsittelivät lisäksi näkemysten esittämistä, kommunikointia, kuuntelemista ja itsenäistä päätöksentekoa osana lapsen osallisuutta. Oikeuspsykiatrian yksikön työntekijä puolestaan toi ainoana esille osallisuuteen kuuluvan yhteistyön lapsen kanssa.

Näkemyseroja lapsen osallisuudessa voi selittää oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden työnkuva. Oikeuspsykiatrian yksiköissä pyritään luomaan lapselle mahdollisimman hyvät olosuhteet lapseen kohdistuneesta rikosepäilystä kertomiseen. Haastattelussa lapselta kysytään ainoastaan rikosepäilyn kannalta olennaisia asioita. Lapsen mielipidettä ei siis järjestelmällisesti selvitetä. Lapsen mielipiteet ja kuunteleminen puolestaan liittyvät läheisesti asiantuntija-avustajien työhön heidän valvoessa lapsen edun toteutumista sovittelussa. Lapsen edun vastaista sopimusta käräjäoikeuden tuomari ei voi vahvistaa.

Huolenpitoa, osallisuutta ja ruumiillista ja henkistä koskemattomuutta osana lapsen turvallisuutta käsittelivät sekä asiantuntija-avustajat että oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät. Levon ja vapaa-ajan, iän ja kehitystason mukaisen valvonnan sekä turvallisen kehityksen toivat esille ainoastaan asiantuntija-avustajat. Turvallisen kasvuympäristön osana lapsen turvallisuutta toivat puolestaan esille ainoastaan oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät.

Myös turvallisuuteen liittyvät erot voivat selittyä sosiaalityöntekijöiden ammatillisten näkökulmien erilaisuudella. Asiantuntija-avustajat toivat lapsen kehitykseen vaikuttavia asioita esille osana turvallisuutta ja oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät puolestaan kasvuympäristön. Asiantuntija-avustajien työssä voi korostua lasten turvallisuutta uhkaavina tekijöinä puutteet vanhemmuudessa ja lapsen kehityksen tukemisessa. Oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden työssä lapsen turvallisuuden vaikuttavina asioina voi korostua puutteet lapsen kasvuympäristössä erityisesti perheen sisäisessä epäilyssä. Eräs sosiaalityöntekijä toi vastauksessaan esille lapsen mahdollisen sijoittamisen perheen ulkopuolelle tutkimuksessa ilmi tulleiden asioiden vuoksi.

Asiantuntija-avustajat käsittelivät toimenpiteiden vaikutusten arviointia ja kehityksen turvaamista työssään osana lapsen tulevaisuuden huomioon ottamista. Lisäksi eräs asiantuntija-avustaja (n8) toi esille hyödyntävänsä työkalunaan tutkimukseen perustuvaa tietoa. Oikeuspsykiatrian sosiaalityöntekijöiden vastauksissa käsiteltiin puolestaan

turvallista kasvuympäristöä, hyvinvoinnin seuranta ja edistämistä sekä hyvinvoinnin epäkohtien ehkäisyä osana omaa työtä ja lapsen tulevaisuuden huomioimista.

Yllättäen asiantuntija-avustaja toi esille hyödyntävänsä tutkimukseen perustuvaa tietoa arvioidessaan työssään tekemiensä ratkaisujen vaikutusta lapsen tulevaisuuteen. Tulos on siksi yllättävä, että oikeuspsykiatrian yksiköt kirjoittavat tutkimuksestaan poliisille tieteellisen tutkimuksen periaatteiden mukaan laaditun lausunnon, kuten eräs oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijä vastauksessaan mainitsi. Lausunnossa käytetään siis tieteelliseen tutkimukseen perustuvaa teoretietoa. Yksikön sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan maininneet tutkimukseen perustuvaa tietoa osana lapsen tulevaisuuteen vaikuttavien tekijöiden arviointia.

Kummankin sosiaalityöntekijäryhmän näkökulma työssä on ennaltaehkäisevä. Asiantuntija-avustajat pyrkivät arvioimaan toimenpiteiden vaikutuksia, jotta lapsen asioista voitaisiin sopia molempia vanhempia tyydyttävällä sopimuksella ennaltaehkäisten huoltoriidan kärjistymistä entisestään. Myös oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijät pyrkivät ennaltaehkäisemään huoltoriitoja sekä jo olemassa olevien huoltoriitojen vaikutuksia lapsiin tapauksissa, joissa epäily ei vahvistu yksikön tutkimuksissa, järjestämällä vanhemmille palautetilaisuuden tutkimuksesta. Erään sosiaalityöntekijän mukaan palautetilaisuudessa pyritään avaamaan vanhemmille epäilyn heräämistä ja sitä, miksi epäily ei ollut mahdollinen. Näin pyritään vaikuttamaan siihen, ettei epäily jää elämään perheessä ja vanhempi ilman syytä pidä yllä toiseen vanhempaan kohdistuvaa epäilyä.

Kaikki vastaajat toivat moniammatillisuuden esille kysyttäessä heidän työkalujaan sen arvioimiseksi, miten heidän työssään tekemänsä ratkaisut vaikuttavat lapsen tulevaisuuteen. Moniammatillisuus kuitenkin korostui oikeuspsykiatrian yksiköiden sosiaalityöntekijöiden vastauksissa. Siihen voi vaikuttaa se, että heidän työyhteisönsä muodostuu parhaimmillaan viiden eri ammattiryhmän (lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä, psykiatrisen sairaanhoitaja, sihteeri) edustajasta. Kaikki yksikössä tehtävä työ on moniammatillista tiimi- tai työparityöskentelyä. Sen lisäksi yksiköissä tehdään paljon viranomaisyhteistyötä eri tahojen kanssa. Asiantuntija-avustajat puolestaan työskente-

levät sovittelussa työparina käräjäoikeuden tuomarille. Myös heidän työssään korostuu työparityöskentely. Moniammatillisuus muodostuu kuitenkin kahden ammattiryhmän ammattilaisesta, mikä on vähemmän kuin oikeuspsykiatrian yksiköissä. Lisäksi oikeuspsykiatrian yksiköissä työskentelevien ammattiryhmien näkökulmat painottuvat sosiaali- ja terveydenhuollon alalle, mikä voi edesauttaa moniammatillista työskentelyä verrattuna kahteen lähtökohdiltaan erilaiseen alaan, sosiaalityöhön ja juridiikkaan.

Kuten edellä mainitusta huomaa, eivät erot sosiaalityöntekijäryhmien vastauksissa olleet merkittäviä. Vastauksien yleinen linja oli melko yhteneväinen. Vastauksien yleisestä linjasta oli kuitenkin havaittavissa muutamia yksittäisiä poikkeavuuksia. Eräs lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön sosiaalityöntekijä (n4) koki vaikeaksi vastata haastattelun toisen osion kysymyksiin oman työnsä näkökulmasta, koska yksiköissä tehtävä työ on suurelta osin koko tiimin yhdessä tekemää työtä ja vielä lisäksi tiivistä yhteistyötä poliisin sekä tilanteen mukaan lastensuojelun kanssa. Hän koki sosiaalityöntekijän työnsä olevan linkittyneenä koko työryhmän työhön.

Muut vastaajat eivät tuoneet esille tätä ongelmaa. Moniammatillisen työn nimenomaisena etuna on useamman ammattilaisen tuoma anti työlle. Moniammatillisessa työryhmässä, kuten missä tahansa ryhmätyössä, jokainen jäsen tuo oman panoksensa yhteiseen tavoitteeseen pääsemiksi. Se ei silti tarkoita sitä, ettei ryhmän jäsen voi vaikuttaa omalla toiminnallaan erinäisiin asioihin, kuten tässä tapauksessa lapsen hyvinvoinnin, osallisuuden ja turvallisuuden edistämiseen. Myös oman työpanoksen arviointi ryhmätyössä pitäisi olla mahdollista. Onhan jokaisen ryhmän tekemä työ myös ryhmän yksilön tekemää työtä.

Edellä mainittua ongelmaa sivuttiin myös osallisuuden edistämistä pohdittaessa. Eräs sosiaalityöntekijä (n2) vastasi edistävänsä työssään lapsen osallisuutta vain silloin, kun on fyysisesti tekemisissä lapsen kanssa. Hän lisäsi myös edistävänsä lapsen osallisuutta kertomalla lapsesta huolehtiville, jos lapsen ajatuksia ei huomioida tarpeeksi. Toinen sosiaalityöntekijä (n3) koki puolestaan edistävänsä työssään lapsen osallisuutta, koska työryhmässä lapsella on mahdollisuus puhua lasta koskevista asioista. Osa sosiaalityön-

tekijöistä mieltää omaksi työkseen vain tosiasiallisesti itse tekemänsä työn jättäen huomioimatta ryhmässä tehdyn työn.

Toinenkin sosiaalityöntekijä (n3) koki vastaamisen hankalaksi. Kyseessä oli kysymys sosiaalityöntekijän työssä tehtävien ratkaisujen vaikuttavuuden arvioimisesta lapsen tulevaisuuteen. Sosiaalityöntekijä ei osannut vastata kysymykseen, koska ei kokenut työssään tekevänsä päätöksiä eikä ratkaisuja, vaan viranomaisyhteistyötä. Vastaaja selvästi mielsi kysymyksen koskevan hallintopäätöksiä. Hän kuitenkin totesi työssään käyvänsä keskusteluja, joissa pohditaan erilaisia näkökulmia suhteessa lapsen turvallisuuden, hyvinvointiin ja tulevaisuuteen. Hänen vastauksensa oli siis kuitenkin linjassa muiden sosiaalityöntekijöiden vastauksiin, joissa tuotiin esille esimerkiksi moniammatillisen yhteistyön olevan tärkeä työkalu arvioidessa vaikutuksia lapsen tulevaisuuteen.

Työn vaikutusten arviointi ja varsinkin perusteleminen voidaan mieltää päätöksentekoon liittyviksi asioiksi. Kuitenkin LOS 3 artiklan mukaan kaikissa sosiaalihuollon toimituksissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Käytännön viranomaistoiminnan ei ilmeisesti nähdä vaikuttavan yksilön elämään yhtä paljon kuin yksittäisen hallintopäätöksen. Silti oleellinen osa sosiaalityöntekijän työtä on oman toiminnan reflektointi, joka kuuluu osana myös sosiaalityön pääaineopintoihin.

Eräs sosiaalityöntekijä (n2) toi esiin lapsen edusta näkökulman, jota muut eivät vastauksissaan tuoneet. Hänen mukaansa lapsen etu on mahdollisuus luoda realistinen käsitys omista lähtökohdistaan ja ehjä kuva itsestään. Sosiaalityöntekijä viittasi vastauksellaan aikuisten lapselle syöttämiin vääriin mielikuviin esimerkiksi toisesta vanhemmasta.

Yhdessä vastauksessa (n2) pohdittiin, edistääkö sosiaalityöntekijä omassa työssään lapsen etua, koska oikeuspsykiatriset tutkimukset eivät toisinaan lähtökohtaisesti tunneta sosiaalityöntekijän mielestä lapsen edun mukaisilta. Hän pohti vastauksessaan kuitenkin tutkimusten tuovan lopulta jotain hyvää lapselle. Toinen sosiaalityöntekijä (n4) sivusi samaa aihetta. Hän toi esille tärkeänä asiana arvioida, onko lapsen edun mukaista haastatella lasta vai voidaanko epäilty rikos selvittää muilla keinoilla. Kolmas

vastaaja (n5) toi esille keskittyvänsä työssään vain lapsen nykyhetkeen ja lähitulevaisuuteen. Hän kuitenkin pohti lapsen nykyisyyden vaikuttavan merkittävästi lapsen tulevaisuuteen. Vastauksista käy ilmi tulevaisuuden ulottuvuus lapsen edun arvioimisessa. Lapsen etua pitäisi tarkastella lapsen tulevaisuuteen liittyvänä kokonaisuutena. Lapsen edun mukaista ei ole toimia vain tässä hetkessä.

Kaikkien vastaajien vastauksia vertailtaessa ei ilmennyt eroja paikkakunnittain. Vastaajien otos oli toisaalta sen verran pieni, ettei luotettavia johtopäätöksiä paikkakuntaisista eroista olisi voinut tehdä, koska mahdolliset erot olisivat selittyneet yksilöiden eroavaisuuksilla.

Hyvinvoinnin ja osallisuuden käsitteiden osalta sosiaalityöntekijöiden vastauksissa näkyi sekä lainsäädännön että sosiaalitieteen näkökulmat. Lainopillinen näkökulma korostui puolestaan turvallisuuden ja tulevaisuuden käsitteiden määrittelyssä. Sosiaalitieteen näkökulman vähäisyys turvallisuuden ja tulevaisuuden käsitteiden määrittelyssä voi johtua siitä, etteivät käsitteet välttämättä ole sosiaalityöntekijöiden työssä yhtä vahvasti läsnä kuin lapsen hyvinvointi ja osallisuus. Lapsen turvallisuus ja tulevaisuus voidaan myös nähdä suppeampina käsitteinä lapsen edun kokonaisuudessa kuin hyvinvointi ja osallisuus, minkä vuoksi niitä on helpompi määritellä ainoastaan lainsäädännön reunaehtojen mukaisesti. Sosiaalitieteen määritelmät käsitteistä ovat laajempia ja huomioivat kokonaisuuksia, minkä vuoksi käsitteiden pohtiminen sosiaalitieteen näkökulmasta vaatii perusteellista syventymistä aiheeseen.

6 Pohdinta

Sosiaalityöntekijöiden toimintaa pitäisi työtehtävästä riippumatta ohjata lapsen etu. Osa tutkimukseen vastanneista sosiaalityöntekijöistä koki kysymyksiin vastaamisen hankalaksi vain oman työnsä näkökulmasta, minkä vuoksi vastasivat koko työryhmän tekemän työn näkökulmasta. Voiko lapsen etu olla sosiaalityöntekijöiden toimintaa ohjaava periaate, jos sen määrittäminen tuntuu vaikealta omissa käytännön työtehtävissä?

Sosiaalityöntekijät näkevät oman työnsä kyllä osana tiimiä, mutta eivät siis aina käytännön työtehtäviensä lapsen etuun ja tulevaisuuteen vaikuttavina. Kuitenkin he tekevät käytännön työtehtäviensä osana koko työryhmän tekemää tutkimusta. Vaikka sosiaalityöntekijä ei tapaa lasta fyysisesti, on hän tehnyt paljon töitä sen eteen, että lapsi ylipäätään voidaan kuulla yksikössä. Sosiaalityöntekijöiden työtehtävään kuuluu myös osallistua viranomaisverkostoihin. Eikö sosiaalityöntekijä näe omaa rooliaan moniammatillisessa verkostotyöskentelyssä niin vahvana, että kokisi pystyvänsä vaikuttamaan verkostoissa tehtäviin päätöksiin lapsen kuulemisesta tai jatkohoitolähetteistä?

Sosiaalityöntekijöiden pitäisi reflektoida toimintaansa myös osana moniammatillista ryhmää lapsen edun kautta. Sehän juuri on moniammatillisen työn ihanne: jokainen ammattilainen tuo oman asiantuntijuutensa yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. Sosiaalityöntekijän pitäisi tuoda verkostoissa lapsen näkökulmaa ja etua esille. Toteutuuko se, jos oikeuspsykiatrian sosiaalityöntekijät eivät koe tekevänsä työtä, jossa lapsen etua voi määritellä tai edistää? Eivätkö osa sosiaalityöntekijöistä ole ymmärtäneet kysymystä tulevaisuudesta ja työkaluista vai eivätkö he koe käytännön työssä tekevänsä ratkaisuja, esim. tekeekö lausuntoa vai ei, miten muotoilee lausuntoon asiat.

Tutkimukseen vastanneiden sosiaalityöntekijöiden koulutus- ja työhistoriaa kartoitettiin vasta varsinaisten haastattelujen jälkeen. Kaikilta vastaajilta ei saatu edellä mainit-

tuja tietoja, joten niiden perusteella ei pystynyt tekemään johtopäätöksiä koulutus- tai työtaustan mahdollisista vaikutuksista vastauksiin. Kuitenkin vastanneiden sosiaalityöntekijöiden vastauksista voidaan päätellä, että vastaajien joukossa oli erilaisia tutkintoja ja työsuhteita käyneitä henkilöitä. Osa vastaajista oli suorittanut useampia eri alojen tutkintoja. Osa oli suorittanut useamman eritasoisen sosiaalialan tutkinnon tai lisäkoulutuksen. Osalla oli pitkä työkokemus sosiaalialalta, mutta nykyisessä tehtävässä he olivat työskennelleet muutaman vuoden. Toiset taas olivat toimineet nykyisessä tehtävässään pitkään.

Vastaajien työkokemus ja koulutus vaikuttivat todennäköisesti heidän vastauksiinsa. Etenkin lapsen edun määrittelemisessä henkilön taustalla on merkitystä. Jos sosiaalityöntekijä on aiemmassa työtehtävissään joutunut pohtimaan lapsen etua, perustuu hänen vastauksensa myös hänen aiempiin kokemuksiin ja johtopäätöksiin aiheesta. Pitkään samassa työssä ollut sosiaalityöntekijä voi pohtia lapsen etua ainoastaan oman työnsä näkökulmasta. Vaikka sosiaalityöntekijöiltä kysyttiin tutkimuksessa lapsen edun edistämistä omassa työssään, vastasivat he aluksi, mitä ymmärsivät käytetyillä käsitteillä. Käsitteiden määrittelyyn vaikutti vastaajan koulutus ja työkokemus.

Työhistoria ja siinä hankittu kokemus ja tieto ohjaavat ammattihenkilön toimintaa luonnollisesti. Se ei kuitenkaan saisi rajoittaa työskentelyä ja estää näkemästä asiakkaan tilannetta kokonaisvaltaisemmin, myös oman työn ulkopuolelta. Sosiaalityöntekijän ajattelun pitäisi ohjata hänen toimintaansa eikä toiminnan sosiaalityöntekijän ajattelua.

Vaikkei sosiaalityöntekijä olisikaan fyysisesti tekemisissä lapsen kanssa, voi hän edistää lapsen osallisuutta huolehtimalla, että lapsi pystyy vaikuttamaan asioihinsa tulevaisuudessa. Se voi tarkoittaa monia erilaisia käytännön toimia sosiaalityöntekijältä. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen ei tarkoita ainoastaan vuorovaikutusta juuri sosiaalityöntekijän kanssa. Lapsen osallisuutta voi edistää esimerkiksi ohjaamalla vanhempaa lapsen kasvatukseen.

Myös lapsen etua voi edistää tapaamatta lasta. Pohtimalla työssään toimintansa pitkäaikaisia vaikutuksia lapseen, voi löytää yllättäviäkin keinoja edistää lapsen etua. Lapsen edun sijasta käytännön työssä pitäisikin keskittyä enemmän lapsen edun toteuttamiseen. Toisin sanoen lapsen etu pitäisi nähdä toimintana silloin, kun sen halutaan ohjaavan toimintaa. Jos lapsen etua käytetään perusteluna jollekin, viittaa se päätöksen tekoon.

Tutkimuksessa mainitut lapsen edun osakäsitteet linkittyvät kaikki toisiinsa ja ovat rinnasteisia. Ne ovat toinen toistensa osatekijöitä. Lapsen edun määrittäminen on siksi hankalaa, koska yhdellekään osakäsitteelle ei ole yksiselitteistä määritelmää. Jokainen käsite on toisensa osa. Juuri siksi arvioiminen ja tulevaisuuteen suuntautuva ajattelu-tapa ovat tärkeitä, koska ainoastaan se tekee näkyväksi lapsen edun mukaisen toiminnan juuri siinä hetkessä.

Tutkimukseen vastanneiden sosiaalityöntekijöiden vastauksissa ei mainittu lapsen oikeuden sopimusta eikä tuotu esiin ihmisoikeusnäkökulmaa. Ne luovat kuitenkin sosiaalityöntekijöiden toiminnalle perustan. Lapsen oikeuksien komitea velvoittaa sopimuksen ratifioineita maita tekemään sopimuksen paremmin tunnetuksi etenkin lasten kanssa työskentelevien keskuudessa. Millä keinoilla sopimuksen tunnettavuutta parannettaisiin? Jokainen sosiaalityöntekijä on varmasti kuullut sopimuksesta ja lukenut sen ehkä useainkin kertaan. Tämän tutkimuksen perusteella se ei ole kuitenkaan vaikuttanut paikkaansa sosiaalityöntekijöiden työvälineenä. Sopimuksesta on tehty lyhennettyjä versioita ja tiivistelmiä, mutta käytetäänkö niitä? Lapsen oikeuksien sopimuksen merkitystä päätöksentekoa ohjaavana asiakirjana pitäisi korostaa sosiaalityössä ja sosiaalityön opinnoissa.

Lapsen yksilöllisyyden huomioiminen parantaa lapsiystävällisyyttä kaikessa toiminnassa. Lapsen yksilölliset tekijät voidaan selvittää mahdollistamalla lapsen osallisuus. Kuten eräs asiantuntija-avustaja pohti vastauksessaan, lapset tulisi erotilanteessa ikä- ja kehitystaso huomioiden saattaa enemmän osalliseksi asiassaan. Sovittelussa käsitellään lapsen kannalta erittäin merkittäviä asioita: asumista ja etävanhemman tapaamista. Lapsi ei kuitenkaan osallistu sovitteluun. Lapselle tulisi antaa mahdollisuus ilmaista

mielipiteensä häneen vaikuttavissa asioissa. Olosuhteet mielipiteen ilmaisemiselle tulisi tehdä mahdollisimman turvallisiksi, miellyttäviksi ja vaivattomiksi lapselle. Mielipiteen selvittämisessä voisi käyttää hyödyksi esimerkiksi lapselle tuttua koulukuraattoria entuudestaan tuntemattoman sosiaalityöntekijän sijaan.

Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa ei mainittu yhteiskunnan tarjoamaa tukea osana lapsen turvallisuutta. Yhteiskunnan tuki nähtiin kuitenkin keinona edistää lapsen turvallisuutta. Eikö lapsen turvallisuus kuitenkin saa perusteensa yhteiskunnan tuesta? Yhteiskunta huolehtii lapsesta lapsen syntymästä saakka tukemalla lasta ja perhettä taloudellisesti, tarjoamalla terveydenhuollon palvelut sekä ilmaisen koulutuksen.

Myös lapsen osallisuuteen tukeminen nähtiin keinona edistää lapsen osallisuutta, muttei varsinaisesti lapsen osallisuuden osana. Tarkoittaako se, että lapsen osallisuus pitäisi muodostua lähtökohtaisesti ilman tukea? Tarvitseeko lapsi tukea ainoastaan silloin, kun lapsen osallisuutta täytyy edistää nykyisestäään? Lapsen osallisuus ei voi koskaan toteutua ilman suhdetta aikuiseen.

Arvioitaessa lapsen etua ja siihen vaikuttavia asioita, tulisi pohtia kokonaisvaltaisesti lapseen vaikuttavia tekijöitä. Lapseen vaikuttavat tekijät pitäisi löytää yksilön, perheen ja yhteiskunnan tasoilta. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentian (2012, 6) laatimien eettisten ohjeiden mukaan eettisyys merkitsee ammatillisella tasolla kykyä pohtia ja kyseenalaistaa jatkuvasti omaa ammatillista toimintaa ja päätöksentekoa sekä sen oikeudenmukaisuutta ja päätöksenteon perusteita. Lapsen edun pohdinta on pitkälti eettistä toimintaa. Ammattietiikan lisäksi lainsäädäntö sekä muut ammattikohtaiset ohjeet asettavat ammattihenkilöiden toiminnalle tietyt reunaehdot. Ne myös ohjaavat ammattihenkilöitä parhaaseen mahdolliseen toimintaan. (Koocher 2009, 82.) Jotta lapsen etu ohjaisi sosiaalityöntekijöiden toimintaa, on heidän välttämätöntä arvioida ja kyseenalaistaa omaa toimintaansa jatkuvasti. Ilman syvällistä pohdintaa ei voi huomioida kokonaisvaltaisesti lapseen vaikuttavia asioita yksilön, perheen ja yhteiskunnan tasoilla.

Sosiaalityöntekijöiden vastauksista näkyi sosiaalityöntekijöiden pohtivan lapsen etua käsillä olevassa tilanteessa. Lapsen tulevaisuutta ja vaikutusten arviointia tulevaisuuteen tulisi pohtia huomattavasti enemmän ja järjestelmällisemmin kaikessa sosiaalityössä. Ensiarvoisen tärkeää olisi määritellä lapsen etu tulevaisuudessa, koska lapselle toivottuun lopputulokseen vaikutetaan parhaiten juuri nyt.

Lähteet

- Aer, Janne 2012: Lastensuojeluoikeus. Sanoma Pro Oy. Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 2001: Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Gaudeamus Helsinki University Press, Helsinki.
- Alasuutari, Pertti 2005: Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.): Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus. Jyväskylä, 15-28.
- Alasuutari, Pertti 2011: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere.
- Alston, Philip 1994: The Best Interests of the Child: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights. Teoksessa Alston, Philip (toim.): The Best Interests of the Child: Reconciling Culture and Human Rights. Clarendon Press. Oxford: 1-25.
- Bardy, Marjatta 2013: Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 4978.
- de Godzinsky, Virve 2013: Lapsen etu ja osallisuus tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki, 155–182.
- de Godzinsky, Virve-Maria 2014: Lapsen etu ja osallisuus hallinto-oikeuksien päätöksissä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia, 267. Tammerprint Oy. Helsinki.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna 2013: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki, 17–52.
- Hammarberg, Thomas 2008: The Principle of the Best Interests of the Child. What It Means and What It Demands From Adults. Council of Europe.
- Hirvelä, Päivi 2006: Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. WSOYpro. Helsinki.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2013: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki, 149–164.
- Iivonen, Esa 2013: Indikaattoritiedon hyödyntäminen lasten oikeuksien toteutumisen seurannassa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki, 303–346.
- Ikonen, Leeni 2013: Salassa pidettävä. Suojeleeko laki lasta vai lastensuojelijaa? Radium-kirjat. Helsinki.
- Koocher, Gerald P. 2009: Ethical Issues in Child Sexual Abuse Evaluations. Teoksessa Kuehnle, Kathryn & Connell, Mary (toim.): The Evaluation of Child Sexual Abuse Allegations. A Comprehensive Guide to Assessment and Testimony. John Wiley & Sons Inc. Canada, 81-98.

- Kopelman, Loretta M. 1997: The Best Interests Standard as Threshold, Ideal, and Standard of Reasonableness. *The Journal of Medicine and Philosophy* 22, 271-289.
- Kotkavuori, Aapo 2013: Mitä on lapsen etu – Sisällönanalyysi Helsingin hallinto-oikeuden tahdonvastaisista huostaanottopäätöksistä. Pro gradu- tutkielma. Yhteiskuntapolitiikka. Helsingin yliopisto.
- Kurki-Suonio, Kirsti 1999: Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja n:o 222. Helsinki.
- Laakso, Seppo 1990: Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta erityisesti julkisoikeuden alalla. Valtionhallinnon kehittämiskeskus. Helsinki.
- Lamb, Michael E. & Malloy, Lindsay C. & La Rooy, David J. 2011: Setting Realistic Expectations. *Developmental Characteristics, Capacities and Limitations*. Teoksessa Lamb, Michael E. & La Rooy, David J. & Malloy, Lindsay C. & Katz, Carmit (toim.): *Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. Wiley-Blackwell. United Kingdom, 15–48.
- Lanier, Paul & Kohl, Patricia & Guo, Shenyang 2015: Comparing Child and Caregiver Assessments of Child Well-Being in a Sample of Maltreated Children. <https://sswr.confex.com/sswr/2015/webprogram/Paper23792.html>. Viitattu 5.5.2015.
- Mahkonen, Sami 1991: *Voidaanko lasta lailla suojella?* Lakimiesliiton kustannus. Helsinki.
- Mahkonen, Sami 2003: *Lastensuojeluilmoitus*. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Mahkonen, Sami 2007: *Lastensuojelu ja laki*. Edita. Helsinki.
- Mahkonen, Sami 2010: *Lastensuojelu ja laki*. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Malloy, Lindsay C. & La Rooy, David J. & Lamb, Michael E. 2011: Facilitating Effective Participation by Children in the Legal System. Teoksessa Lamb, Michael E. & La Rooy, David J. & Malloy, Lindsay C. & Katz, Carmit (toim.): *Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. Wiley-Blackwell. United Kingdom, 423-429.
- Nieminen, Liisa 2004: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. *Lakimies* 4/2004, 591–621.
- Nyssönen, Nea 2013: Lapsen edun määrittely huostaanotto-prosessin ristiriitaisissa sosiaalityöntekijän kokemana. Pro gradu- tutkielma. Sosiaalityö. Itä-Suomen yliopisto.
- Pajulammi, Henna 2013: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): *Lapsioikeus murroksessa*. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki, 89–124.
- Pajulammi, Henna 2014: *Lapsi, oikeus ja osallisuus*. Talentum. Helsinki.
- Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri 2015: Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikkö. <https://www.ppsHP.fi/psykiatria/prime105.aspx>. Viitattu 17.4.2015.
- Räsänen, Pekka 2005: Havaintojen mittaus ja aineiston jäsentämisen metodologia. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.): *Tutkimus*

- menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus. Jyväskylä, 85-102.
- Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri 2005: Tutkimus menetelmien pyörteissä. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.): Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus. Jyväskylä, 9-12.
- Räty, Tapio 2007: Uusi lastensuojelulaki. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Räty, Tapio 2012: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Salminen, Sakari 2008: Lapsioikeuden perusteet. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Save the Children 2005. Practice Standards in Children's Participation.
- Siltala, Raimo 2001: Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Forum Iuris. Helsinki.
- Talentia 2012: Arki, arvot, elämä, etiikka – Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Lönnberg Painot Oy. Helsinki.
- Tunkelo, J. H. 1922: Lasten- ja nuorisonsuojelu. Teoksessa Harmaja, Leo & Tudeer, A. E. & Kärki, Niilo & Böök, Einar & Erich, Rafael & Forsman, Jaakko & Holsti, Rudolf & Kilpi, O. K. & Tulenheimo, Antti (toim.): Valtiotieteiden käsikirja. Aakkosellinen tietoteos. Tietosanakirja-osakeyhtiö. Helsinki, 237–248.
- Tuori, Kaarlo 2003: Oikeusjärjestys ja oikeudelliset käytännöt. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Forum Iuris. Helsinki.
- Tuori, Kaarlo 2008: Sosiaalioikeus. WSOY. Helsinki.
- Vornanen, Riitta 2001: Lasten hyvinvointi. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.): Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Pelastakaa Lapset. Vantaa, 20–40.
- Zermatten, Jean 2010: The Best Interest of the Child Principle: Literal Analysis and Function. *International Journal of Children's Rights* (Vol. 18) 2010, 483–499.

Virallislähteet

Asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta. SoPS 60/1991.

Committee on the Rights of the Child 2009: General comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard. United Nations.

Committee on the Rights of the Child 2013: General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration. United Nations.

HE 309/1993: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 137/1999: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 222/2010: Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Lyhenteet

AsiakasL	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (22.9.2000/812)
ETL	Esitutkintalaki (22.7.2011/805)
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
JärjestämisL	Laki lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (19.12.2008/1009)
LOS	Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimus lapsen oikeuksista (20.11.1989)
LSL	Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)
PL	Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
PPSHP	Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri
RL	Rikoslaki (19.12.1889/39)
SHL	Sosiaalihuoltolaki (30.12.2014/1301)
TuomSovL	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394)